

# LÄHIÖIDEN LUONTOKULTTUURIT

## Ihmisen ja muun luonnon välisyydestä I<sup>1</sup>

doi.org/10.23995/th.s.673.c1189

Istun heinäkuisena kesäpäivänä kerrostalokorttelimme sisäpihalla Töölössä. Piha on muotoutunut sellaiseksi kuin se nyt on viimeisen sadan vuoden aikana. Sitä ympäröivät kerrostalot on rakennettu kymmenen vuoden aikana 1920–1930-luvulla. Muutama suuri lehmus on lähes yhtä vanha kuin niitä ympäröivät rakennukset, viimeisimmät jo kuihtuneet tulppaanit on istutettu viime syksynä, yrtit ruukuissa tänä keväänä. Paikoin esillä on vuosituhantinen kallioperä. Sisäpihalla avautuu arkkitehti Juha Ilosen kuvaama toinen Helsinki.<sup>2</sup> Kadun puolen kontrolloitu järjestys, yhtenäiset räystäslinjat ja kattomuodot murtuvat ja Töölöä leimaava arkkitehtoninen yhtenäisyys höllentyy. Pihan sekamelskaa hallitsevat kasvillisuus, istuinryhmät, pyykinkuivaustelineet, polkupyörät ja jäteastiat. Autoja ei ole. Oikeastaan pihoja on useita, sillä lähes jokaisella taloyhtiöllä on oma verkkoaidalla rajattu pihansa nurmikko- ja asfalttikaistaleineen ja pihakalusteineen. Pitkän rinnetontin lännenpuoleiset pihat kohoavat betonimuurin erottamina muutaman metrin korkeuteen.

Nautin pihan vehreydestä ja ympäröiviltä kaduilta, asunnoista, maasta ja taivaalta kantautuvista äänistä. Tuuli suhisee suurissa lehmuksissa, kuusama tuoksu huumavasti, siinä pesivä sepelkyyhky lentää edestakaisin. Naapuripihojen syreenit ovat jo lopettaneet kukkimisen ja levittävät enää hentoa tuoksua. Pursuava kasvillisuus tekee pihasta oman vehreän mikromiljöönsä

ja häivyttää pihojen välisiä rajoja. Ympäröivät rakennukset, sekamuotoinen pihaluonto, asumisen ja kaupungin äänet, tuoksut ja liike yhdessä synnyttävät pihan ja sen tunnelmat. Tai tarkemmin piha syntyy ja muuttuu niiden välisyydessä ja jatkuu fyysisten rajojensa ulkopuolella.

Aivan erityisesti minua viehättää pihaa naapuripihasta rajaava paljaaksi jätetty betonimuuri. Se on vuosikymmenten kuluessa sammaloitunut, sadevesi ja sulava lumi ovat patinoineet sen pinnan. Muuri muodostaa sekä pihoja erottavan aidan, kukkaistutusten taustan ja köynnösten tukimuurin että oman luontokulttuurinsa, jossa luonnon ja ihmistekoiset prosessit, suunniteltu ja suunnittelematon sekoittuvat. Minulle se on omanlaisensa ajan myötä syntynyt ja hitaasti muuttuva ihmisten ja muun luonnon yhteisluoma: niiden yhdessä aikaansaama ”taideluoma” taivuttaakseni ilmaisua, jota käytettiin taideteoksista 1920-luvulla, jolloin pihaa ja sitä ympäröiviä rakennuksia alettiin rakentaa. Taideluomat laajentuivat tarkoittamaan taideteoksiksi aiottujen lisäksi käyttöesineitä, kuten perhovapoja, koteja ja kaupunkeja.<sup>3</sup>

\* \* \*

Ymmärrys luonnosta on juurtunut syvälle tapoihin havaita erilaisia ympäristöjä luontoina ja kulttuureina, kuten luonnon prosesseja kaupungeissa. Rakennettua ympäristöä on



Kuva 1. Korkeiden kerrostalojen ympäröimää sisäpihaa hallitsee suuri lehmus, jonka lehtien takaa vastapäiset talot ja rakennustelineet pilkottavat. Vasemmalla kohoaa betoninen muuri, jonka yläosan verkkoaita erottaa pihoja toisistaan. Kuva: Kirsi Saarikangas 2022. Kaikki oikeudet pidätetään.



Kuva 2. Sammuillut betoninen reunamuuri, jota reunustavat tulppaani-, perenna- ja saniaisistutukset ja auringonpahtama nurmi. Yläpuolella naapuripihan pensaat pursuavat verkkoaidan raoista. Kuva: Kirsi Saarikangas 2022. Kaikki oikeudet pidätetään.

tavallisimmin käsitelty ihmisten – arkkitehtien, insinöörien, tilaajien – luomana artefaktina.<sup>4</sup> Arkkitehtuurin ja luonnon suhteiden pitkässä historiassa luonto on merkinnyt sekä paikantuneita ja materiaalisia luonnonolosuhteita että historiallisesti ja kulttuurisesti muotoutuneita käsityksiä luonnosta. Ihmistekoisien vastakohtana ja täydentäjänä käsitteellistetty luonto on toiminut suunnittelun innoittajana ja muokkaamisen kohteena. Se on tarjonnut rakennusmateriaalia ja toiminut terveyden, virkistykseen ja kauneuden lähteenä, vaalittavana, hyödynnettävänä ja raivattavana elementtinä. Se on muodostanut rakennusten taustan, vastakohtan ja kehukset tai kätkenyt ne suojiinsa vailla omaa toimijuutta.

Kaupungit erityisesti on nähty ihmistekoisien ja sellaisina keinotekoisien proses-

sien aikaansaamina ”luonnosta riisuttuina paikkoina.” Arkkitehtuurikriitikko Lewis Mumford ylisti teoksessaan *The Culture of City* (1938) kaupunkeja ihmistaidon suurimpina saavutuksina, ”yhteiskunnan voiman ja sivilisaation korkeimpana asteena”.<sup>5</sup> Luonnosta vieraantuneiden suurkaupunkien kivierämaissa ”kiveyksen levitessä luonto pakenee kauemmaksi”.<sup>6</sup> Vain uudet luonnonläheiset lähiöt voivat hänen mukaansa pelastaa kaupungin.<sup>7</sup>

Kaupunkien ja luonnon erottelu kytkeytyy ihmisen ja luonnon toisistaan erottaneeseen moderniin luontokäsitykseen, joka muotoutui vähitellen 1500-luvulta lähtien. Luonnon käsitteen sekä kaupungin ja maaseudun suhteiden historiaa tutkineen Raymond Williamsin mukaan luonto oli tässä uudessa merkityksessä ”kaikkea sitä, mikä ei

ollut ihmistä – kaikkea sitä, mikä ei ollut ihmisen koskemaa eikä pilaamaa.”<sup>8</sup> Sellaisena se sijaitsi yksinäisissä paikoissa ja koskemattomissa erämaissa ihmisten aikaansaaman ulkopuolella. Ihmisistä erillisenä se muodosti samalla ihmistoiminnalle alistaisen, kontrolloitavan ja hyödynnettävän alueen. Tässä perinteessä taidehistoria humanistisena tieteenä on keskittynyt ihmisten jättämien jälkien, kuten rakennusten, tutkimiseen ja jättänyt luonnon ilmiöiden, kuten kaupunkiluonnon, tutkimisen luonnontieteille, kuten Erwin Panofsky kiteytti 1940.<sup>9</sup>

Kaupungin ja maaseudun, kulttuurin ja luonnon määrittelyistä ja rajoista on kuitenkin jatkuvasti neuvoteltu suhteessa toisiinsa, kuten Williams esitti teoksessaan *The Country and the City* (1973).<sup>10</sup> Luonto on monin tavoin läsnä kaupungeissa – niiden topografiassa, sijainnissa, säässä, valossa, eläin- ja kasvikunnassa – ja ihmistoiminnan vaikutukset puhtaana pidetyssä luonnossa.<sup>11</sup> Meribiologi Rachel Carsonin kasvinsuojeluaineiden tuhoisuutta käsitellyt teos *Silent Spring* (1962) osoitti ihmisen ja luonnon sidoksisuuden ja käynnisti ympäristöherätyksen. Arkkitehti Aldo Rossin (1969) mukaan kaupungit ovat kollektiivisia keinotekoisien ja luonnollisten yhdistäviä, jatkuvasti muuttuvia artefakteja.<sup>12</sup> Maisema-arkkitehti Ian McHarg hahmotteli teoksessa *Design with Nature* (1969) luonnon olosuhteiden ja käytön kartoituksiin perustuvaa luonnon kanssa suunnittelua.<sup>13</sup> Voisin jatkaa listaa. Tästä huolimatta kaupunkia ja luontoa tutkittiin pitkään erillisinä alueina. Ympäristöherätyksen voimistamat ekologia ja ympäristöhistoria keskittyivät alkuperäisenä ja koskemattomana pidettyyn suuren mittakaavan luontoon ja jättivät ihmisten koskettaman sekoittuneen, arkisen ja usein pienimuotoisen lähiluonnon tutkimuksen ja arvostusten katveeseen.<sup>14</sup>

1990-luvulta lähtien muun muassa feministiset tutkijat, tieteen tutkijat, kaupunkiekologit ja ympäristöhistorioitsijat ovat

enenevästi hämärtäneet luonnoksi ja kulttuuriksi ymmärrettyjen alueiden rajoja ja sisäistä yhtenäisyyttä.<sup>15</sup> 2000-luvun alussa humanistisen tutkimuksen kiinnostus niiden aiemmin hyljeksimään luontoon ja ympäristöön kasvoi nopeasti niin, että sitä on kuvattu jopa ekologiseksi ja ympäristökään- teeksi.<sup>16</sup> ”Luonnon näkeminen kaupungissa” – tai ihmisvaikutuksen luonnossa – onkin maisema-arkkitehti Anne Whiston Spirnin mukaan vain havaitsemisen kysymys.<sup>17</sup> Koska luonnon prosessit operoivat molemmissa, ne muodostavat vastakohtan sijasta rajoit- taan liikkuvan jatkumon.<sup>18</sup>

Luonto ja kulttuuri muotoutuvat yhdessä eikä puhdasta luontoa voi erottaa puhtaasta kulttuurista, kuten suomalaisen ympäristö- tutkimuksen pioneeri Yrjö Haila on kirjoit- tanut.<sup>19</sup> Ihmisten olemassaolon perustana olevien prosessien kokonaisuutena luonto on läsnä kaikkialla.<sup>20</sup> Ja toisinpäin, ekolo- ginen kriisi viimeistään on tuonut näkyviin sen, että luonto – mitä sillä tarkoitetaan – ei koskaan ole ollut kokonaan ihmisvaiku- tuksen ulkopuolella. Kaikenlaiset ympäristöt ovat ihmisen ja muun luonnon toimintojen vaikuttamia ja eriasteisesti sekoittuneita.<sup>21</sup>

Keinotekoisien ja luonnollisten pro- sessien rinnakkaisuutta, ristikkäisyyttä ja yhteismuotoutumista korostavat tutkimus- otteet taivuttavat myös taidehistoriaa<sup>22</sup> ja rakennetun ympäristön<sup>23</sup> tutkimusta, kä- sityksiä niiden alasta, tutkimuskohteista ja keskustelukumppaneista. Mitä tämä tekee lähtökohtaisesti ihmistekoisena tarkastellun rakennetun ympäristön havaitsemiselle ja tutkimiselle?

## Arkkitehtuurin ja metsän välissä

Tutkiessani 1990-luvun lopulla modernin asunnon ja asuinympäristön muodonmuu- toksia etsin muistitietokirjoituksista kuva- uksia 1950–1970-luvun rakennetusta lä- hiöympäristöstä.<sup>24</sup> Kirjoituksissa kuvattiin kuitenkin vain vähän arkkitehtuuria. Sen

sijaan pääroolissa oli kotiovien ulkopuolella avautuva moniaistisesti eletty ja muistettu lähiöympäristö. Se käsitti koko rakennusten ja muun ympäristön yhteisvaikutuksessa ja välisyyksissä muotoutuneen ja jatkuvasti muuttuvan lähiötilan. Kirjoituksissa moniaistisesti hengittävä lähiöympäristö siirsi minut toistuvasti lapsuuteni ja nuoruuteni lähiömaisemaan. Kirjoitukset havahduttivat minut, lähiössä varttuneen, havaitsemaan lähiöympäristön moninaisuuden ja niiden moninaiset, suunnitellun katveeseen jääneet ja sen ulkopuolelle jätetyt eriaisteiset luonnot. Rakennusten ja infrastruktuurien lisäksi lähiöt koostuivat eriaisteisesti muokattusta ympäristöstä. Arkkitehtuurin ja luonnonvaraisen luonnon välissä oli monenlaisia, enemmän tai vähemmän rakennettua ja suunniteltua luontoa puistoista metsälämpäreisiin ja joutomaihin. Tämä sekamuotoinen lähiöympäristö luontoineen todellistui tilan käytössä.<sup>25</sup>

Luonnosta kirjoitettiin lähiöitä luotaessa paljon, mutta mitä se teki lähiöissä? Miten luonto ja arkkitehtuuri, suunnittelu ja asuminen tekivät lähiöympäristöjä? Michel Foucault kirjoitti arkkitehtuurista toimijana: ”kivet pystyvät tekemään ihmiset kuuliaisiksi.”<sup>26</sup> Laajennan kivien toimijuuden rakennuksista koko materiaaliseen ympäristöön luontoineen. Miten luonnon kanssa neuvoteltiin ja miten sitä muokattiin? Miten luonto itse ohjasi suunnittelua, muovasi lähiöympäristöä ja sen käyttöä?

Tarkastelen seuraavassa lähiöitä suunnitellun ja suunnittelemattoman, asukkaiden ja ympäristön, rakennusten ja luonnon välisyyksissä syntyneinä ja edelleen muotoutuvina ympäristöinä. Analysoin esimerkinomaisesti kolmea 1950–1970-luvun pääkaupunkiseudun lähiötä. Tapiola on ensimmäisiä suomalaisia toisen maailmansodan jälkeen rakennettuja lähiöitä ja lähiöaatteen kunnianhimoisimpia kansainvälisiä toteutuksia. Samalla se on poikkeuksellisen kokonaisvaltaisen suunnittelun synnyttä-

mä ympäristöteos, jossa kokeileva arkkitehtuuri, muokattu ja olemassa ollut luonto nivoutuvat toisiinsa. Keskustelutan Tapiolaa luonnon ja arkkitehtuurin kontrastia korostavan 1960-luvun alkupuolen Pihlajamäen metsälähiön ja niiden erillisyyttä korostavan 1970-luvun Matinkylän kompaktilähiön kanssa.

Teen havaintojani aiempaan 1950–1970-luvun lähiöitä koskevaan tutkimukseen, myös omaani, perustuen. Lähiöluonto on ollut keskeisellä sijalla asukkaiden, rakennetun ja rakentamattoman ympäristön kohtaamisissa muodostuneiden elettyjen lähiötilojen analyyseissani.<sup>27</sup> Täydennän omaa ja aiempaa suomalaisten lähiöiden tutkimusta<sup>28</sup> kääntämällä prismaa rakennettujen ja luonnonympäristöjen sekoittuneisuuteen ja luonnon toimijuuksiin. Lähiöt eivät olleet kerralla valmiiksi tulleita ja staattisia asumisen kehyksiä, vaan merkityksellistyivät ja tulivat olemassa oleviksi ympäristön tapahtumissa: ihmistekoiset ja muun luonnon prosessit toisiinsa kietovina jatkuvasti muotoutuvina ja epäyhtenäisinä luontokulttuureina.

Lähiörakentamisen aikana tuntemattomat termit – luontokulttuurit, yhteismuotoutuminen, kaupunkiluonto – käsitteellistävät ihmisperäisten ja luontaisesti tapahtuvien prosessien yhteisvaikutusta, sekoittuneisuutta ja välisyyttä. Ne auttavat jäsentämään lähiöympäristöjä ja niiden erityispiirteitä, lähiöiden lähiöisyyttä.<sup>29</sup> Filosofi-antropologi Bruno Latour kuvasi 1990-luvun alussa hybridin käsitteellä ilmiöitä, jotka eivät ole puhtaasti ihmistoiminnan tai luonnon prosessien tulosta, vaan samanaikaisesti molempia.<sup>30</sup> Kaupunkiluonto yleistyi 1990-luvulla kuvaamaan tällaista sekamuotoista ”ihmisen luoman” ja ”luonnollisen” välimaastoon sijoittuvaa ja niiden välillä loputtomiin muuntelevaa, sisäisesti epäyhtenäistä luontoa.<sup>31</sup> Feministinen tieteenutkija Donna Haraway on 1980-luvulta lähtien määritellyt keinotekoisien ja luonnollisen sekä lajien välisiä suhteita uudelleen. Hänen luontokulttuurien



(*naturecultures*) käsitteensä kuvaa luontojen ja kulttuurien epäyhtenäisyyttä, monikollisuutta ja erottamattomuutta.<sup>32</sup> Tämä radikaali uudelleen ajattelemisen siirtää huomion luonnon ja kulttuurin välisyyksiin ja toisiinsa liukuviin rajoihin.<sup>33</sup>

Latourin toimijaverkoissa erilaiset paikallaan pysyvät ja liikkuvat inhimilliset ja ei-inhimilliset elementit toimivat yhdessä. Kun Foucault analysoi 1970-luvulla modernia subjektia valtasuhteiden verkostoissa muotoutuvana eikä niitä edeltävänä, niin Latour sisällytti toimijaverkkoihin myös elottomat ja ei-inhimilliset oliot ja asiat. Hänen toimijoista käyttämänsä termi aktantti (*actant*) käsittää kaikenlaiset ja myös tahattomat toimijat.<sup>34</sup> Siis myös metsäkalliot, pihanurmet ja kävelyraittien laatat.<sup>35</sup> Feministisen tieteentutkija Karen Baradin yhteistoiminta tai yhteismuotoutuminen eli intra-aktio (*intra-action*) on vaikeasti suomennettävissä, sillä se ei ole valmiiden ilmiöiden tai olioiden vuorovaikutusta. Hänen mukaansa yksittäiset oliot tai ilmiöt eivät ole olemassa itsenäisesti toisistaan erillään ennen ”vuorovaikutustaan”, vaan elottomat ja elolliset asiat, materia ja ei-materia tulevat olemassa oleviksi välisyydessään, jatkuvasti käynnissä olevissa muotoutumisen prosesseissa.<sup>36</sup>

## Tapiola: luontoon piilotettu kaupunki

Tapiolassa luonnon ensisijaisuus vietiin lähiöstä pisimmälle. Tapiola ruumiillisti kirkkaimmin lähiöaatteen yhteiskuntauto-pioita demokraattisesta ja luonnonläheisestä asuin ympäristöstä, mutta huolellisessa arkkitehtuurin ja ympäristön käsittävässä rakennetun maiseman luomisessaan se oli erityinen. Arkkitehtuurihistorioitsija Rosemary Wakemanin mukaan Tapiola oli yhtä paljon retorinen ele kuin todellinen paikka: metsässä sijaitseva avant garde arkkitehtuurin ja maisemasuunnittelun ulkoilmanäyttely. Tapiola loi ja kanonisoi toisen maailmansodan jälkeisen lähiömaiseman estetiikkaa.

Samalla se on elävä alati kehkeytyvä asuin-ympäristö.<sup>37</sup>

Tapiolaa luotiin suurella eetoksella ja päätöksellä yleishyödyllisen rakennuttajan, Asuntosäätiön, kaavoittajien, arkkitehtien, maisema- ja puutarhasuunnittelijoiden tiiviissä yhteistyössä. Luonnon esteettiset, sosiaaliset ja toiminnalliset tehtävät kietoutuivat toisiinsa, kun olemassa ollut ympäristö, uudet rakennukset, tiet ja viheralueet sovitetiin pienipiirteisesti toisiinsa.<sup>38</sup> Tapiolan luominen alkoi jo ennen sen perustamista, kun Väestöliiton toiminnanjohtaja Heikki von Hertzen visioi uuden asuin ympäristön ominaisuuksia pamfletissaan *Koti vaiko kasarmi lapsillemme* (1946)<sup>39</sup> ja asemakaava-arkkitehti Otto-I. Meurman laati 1945 Hagalundin kartanonomistajan Arne Grahnin tilauksesta rakennussuunnitelman tulevan Tapiolan maille. Maiden tullessa myyntiin von Hertzenin johdolla 1951 perustettu Asuntosäätiö osti ne ja Tapiolan rakentaminen alkoi. Alue täytti von Hertzenin toiveet kauneudellaan ja sijainnillaan Helsingin ulkopuolella. Siellä uusia ajatuksia voitiin toteuttaa vapaasti asemakaavalain säätelyn ja kaupungin byrokra-tian ulottumattomissa. Meurmanin luonnos kolmesta viheralueiden erottamasta lähiöstä

Kuva 3. Lapset uittavat veneitä Tapiolan Silkkiniityn Ankkalam-meksi kutsutulla tekolammella 1960-luvun lopulla. Nurmikentäksi muokatun entisen pellon poikki risteilee hiekoitettuja kul-kuväyliä. Silkkiniityä reunustavan metsän siimeksessä häämöt-tävät Poutapolun pistetalot (K. A. Pinomaa, 1956). Kuva: Teuvo Kanerva 1965-1975, Asunto-säätiö, KAMU Espoon kaupungin museo. Lähde: finna.fi, lisenssi CC BY-ND 4.0.



ja keskustasta koostuvasta asuinalueesta loi suuntaviivat toteutukselle. Luonnos materia- lisoi Meurmanin oppikirjassa *Asemakaava- oppi* (1947) tulkitsemia ja paikallisiin, suo- malaisiin oloihin sovittamia kansainvälisiä lähiöteorioita.<sup>40</sup> Meurmanilainen kaavoitus sekä hyödynsi luontoa sopeuttamalla raken- nukset maastoon että varjeli sitä. Meurman asetti luonnon kauneuden arkkitehtuurin edelle: ”luonto sisältää moninaisuudessaan suurempia kauneusarvoja kuin mitä ihmi- nen pystyy luomaan.”<sup>41</sup> Luonnon kauneim- mat paikat, kuten lehdot, metsiköt, niityt, laaksot ja kukkuloiden laet näkymineen, tuli säilyttää sellaisenaan.

Kaavaluonnoksessa tiet kaartuivat maas- ton mukaan, osin vanhoja pelto- ja tykki- teitä noudattaen, rakennukset kätkeytyivät pääosin metsäharjanteisiin ja peltomaat muuttuivat puistoiksi ja pientaloasutukseksi. Meurman muokkasi suunnitelmaa yhdessä Inkeri Siltavuoren kanssa 1950-luvulla use- aan kertaan. Asuntosäätiö valitsi Tapiolan suunnittelijoiksi haluamansa ajankohtansa parhaimpina pidetyt modernit arkkitehdit ja maisemasuunnittelijat, antoi heidän suunni- tella tontit ja viheralueet vapaasti ja innosti heitä kokeiluihin. Maisemasuunnittelijat osallistuivat ensimmäistä kertaa kokonaisen asuinalueen luomiseen arkkitehtien rinnalla. Tukholmasta kutsuttu puutarha-arkkitehti Nils Orénto laati suunnittelun avuksi Suo- men ensimmäisen maisemainventoinnin ja yleis-, piha- ja leikkipaikkojen suunnitelmat ensimmäisenä toteutettuun itäiseen lähiöön. Työtä jatkoivat 1955 puutarha-arkkitehti Jussi Jännes ja ylipuutarhuri C.-J. Gottberg. Tonttien yksityiskohdat rakennuksista istu- tuksiin hiottiin vasta rakennettaessa paikan päällä.<sup>42</sup>

Luonnontilaisuuden ihanteesta huoli- matta Tapiola ei kohonnut koskemattomaan luontoon, vaan ihmistoiminnan vaikutta- maan kartanomaisemaan, joka käsitti luon- nonvaraisten metsärinteiden koivikoiden ja männiköiden lisäksi viljeltyjä peltoaukeita,

rantaniittyjä, pelto- ja tykkiteitä ja ensimmäi- sen maailmansodan aikaisia linnoitusraken- teiden raunioita. Olemassa olleen maiseman rakenne siirtyi Tapiolan tilarakenteeseen. von Hertzenin mukaan Tapiolassa ”päinvas- toin kuin kaupunkimiljöössä yleensä luonto on vallitseva, rakennukset ovat vasta tois- sijainen tekijä” ja ”luonnon kauneusarvot, puusto sekä maiseman alkuperäiset muodot” sanelivat alueen muotoilun suuntaviivat.<sup>43</sup> Luonnolla ymmärrettiin väljästi kaikkea ul- kona sijaitsevaa villiä ja istutettua vihreyttä ja se liitettiin sekä kauneuteen että virkistyk- seen. Ulkoilua suosivassa ympäristössä ko- tiövien edestä lähtevät kesällä kävelypolut ja talvella hiihtoladut.

Maisema-arkkitehti Ria Ruokosen tutki- mukset ovat osoittaneet Tapiolan ympäris- tön suunnittelun huolellisuuden.<sup>44</sup> Määrä- tietoisessa maiseman luomisessa kartanon pellot muokattiin viheralueiksi, pelto- ja tyk- kitiet kulkuväylyiksi. Toisiinsa ja maisemaan sovitettut asuinrakennukset maadoitettiin ja suorastaan kätettiin Tapiolalle tunnus- omaisten avarien niittyjen laiduille tai sel- laisekseen jätettyihin metsikköihin, joissa ne keskustelevat värityksellään koivujen ja mäntyjen kanssa. Luontoa varjeltiin huolel- lisesti ja rakentajia sakotettiin turmellusta maastosta ja turhaan kaadetuista puista.<sup>45</sup> Sitä myös muokattiin perusteellisesti. Pelot kehiteltiin avoimiksi puistoiksi pengerryk- sin, nurmikko-, pensas- ja kukkaistutuksin.<sup>46</sup> Olemassa ollutta lajistoa täydennettiin koti- maisilla ja vierasperäisillä luonnonvaraisilla ja koristekasveilla, kuten jalopähkinäpuilla, punalehtisillä vaahteroilla, marjakuusi- ja happomarjapenssilla, joiden värit vaihtuivat vuodenaikojen mukaan. Suuria havupuita istutettiin lisää, jotta viheralueet näyttäisivät alusta asti valmiilta ja olisivat vihreitä läpi vuoden.<sup>47</sup>

Tapiolan tunnelmat ja ilmeet syntyvät ai- van olennaisesti olemassa olleesta maisemas- ta ja siihen yhdistetystä uudelleen tuotetusta luonnosta. Metsät, kallioiden laet, nurmiken-

tät ja puutarhaistutukset yhdistyvät Tapiolan läpi kulkeväksi viheralueiden ketjuksi, jolla risteilee jalankulkureittien rihmasto.<sup>48</sup> Luonto hallitsee asunnoista avautuvia näkymiä. Sisä- ja ulkotilat liukuvat toisiinsa. Omakotija rivitalojen yksityiset pihat, kerrostalojen, lastentarhojen ja koulujen puolijulkiset pihapiirit ja yhteiset viheralueet muodostavat rajoiltaan huokoisen ja liikkuvan tilallisen jatkumon.<sup>49</sup> Piha- ja puistoistutukset eivät noudattaneet tonttien rajoja eikä pihvoja aiddattu, vaan ne jatkuivat yhteiseen ulkotilaan. Puutarhaistutukset korostivat hienovireisesti sisäänkäyntejä tai pehmensivät luonnontilaisten metsiköiden ja istutettujen nurmientien saumakohtia. Rakennusryhmien reunoilla kulkee leveämpiä jalankulkuväyliä ja keskellä kapeita, intiimejä polkuja. Ulkotila muodostaa asukkaiden jakamien oleskelutilojen sarjan avoimine ja salaperäisine sopukoineen. Vaikka ajan myötä kasvaneet puut ja pensaat rajaavat nyt pihvoja selvemmin, tila on edelleen huokoinen.

Kokonaisvaltaisesta rakennetun maiseman luomisesta huolimatta Tapiolassakin oli vähemmälle suunnittelulle ja kokonaan huolenpidon ulkopuolelle jätettyä luontoa. Suunnittelun katvealueet, kuten tienvarsien pusikot ja metsiköt rakennusryhmien välissä, laidoilla ja Tapiolan virallisten rajojen ulkopuolella olivat osa sen asuttua ympäristöä. Pihapiirit ja leikkikentät liittyivät metsien kiipeilykallioihin, metsiköt ja niityt edelleen Tapiolaa reunustaviin metsiin, joutomaihin, kulkuväyliin ja rakennustyömaihin. Asutuksen keskellä säilytetyt ”Vallareiksi” kutsutut ensimmäisen maailmansodan aikaisen linnoitusketjun rauniot elivät omaa elämäänsä lasten seikkailujen ja nuorten kokoontumisen määrittelemättömänä paikkana.

\* \* \*

Minulle ja monelle tapiolalaiselle Tapiolan sielu ja sydän on Silkkiniitty, jonka laidalla kävin 1970-luvulla koulua kahdeksan vuotta.<sup>50</sup>

Koulumatkani naapurilähiöstä linja-autolla tai pyörällä kulki Leimuniityn ohi ja Keskustornin editse Keskusaltaan reunaan. Avarat ja rakennuksista tyhjät puistoalueet ovat Tapiolan erityispiirre. Puolet sen 270 hehtaarin pinta-alasta muokattiin Tapiolalle tunnusomaiseksi avoimeksi yhteiseksi tilaksi.<sup>51</sup>

Tapiolan porttina toimiva, asukkaiden Leimuniityksi uudelleen nimeämä Kontionkenttä rakennettiin Tapiolan suurista puistoista ensimmäisenä Jänneksen ja Gottbergin yhteistyönä (1959–1962). Keskustan päällystettyjä toreja, aukioita ja Keskusaltaan suihkulähteitä<sup>52</sup> kohti nousevaa Leimuniityä hallitsivat nimen mukaisesti nurmientältä kohoavat modernistiset punaiset ja violetit geometriset leimukukkaryhmät. Niitä kehystivät pohjoisessa Tapionraitia reunustavat monilajiset pensasnauhat ja niiden takaa kohoavat vanhat männyt sekä etelässä istutetut ikivihreät jalokuuset.<sup>53</sup> Puisto oli luonteeltaan enemmän katseltava ja tuoksuva puutarha, kuin oleskeluun kannustava puisto. Toki senkin nurmikolla kuljettiin, oleskeltiin ja pelattiin etenkin kukkaistutusten kadottua 1970-luvulla, mutta muotoilullaan ja sijainnillaan asuinrakennusten ulkolaidalla se ei kannustanut tähän. Suorakulmaisuudestaan ja vahvasti rakennetusta ilmeestään huolimatta myös keskustan toteuttamisessa hyödynnettiin olemassa ollutta maastoa. Mäntyjen reunustama tykkitie laatoitettiin Tapiolan läpi kulkeväksi kävelyraitiksi, Tapionraitiksi. Suuri hiekkakuoppa muotoiltiin maisemallisena kiintopisteenä toimivaksi Keskusaltaaksi.

Metsäkaistaleiden ja pensaiden taakse maastoutuvien rakennusten keskelle avautuva 12 hehtaarin Silkkiniitty (alun perin Keskuskenttä) on Leimuniityn vastakohta. Se rakennettiin Jänneksen ja Gottbergin yhteistyönä 1964 Tapiolan suurista puistoista toisena. Kun Leimuniityn luomisessa korostuivat näkymät ohiajavista autoista, niin Silkkiniitystä luotiin uudenlainen julkinen oleskelutila, jonka estetiikan ja toiminnal-



Kuva 4. Hagalundin kartanon peltojen maalaismaisemaa ennen Tapiolan rakentamista, todennäköisesti nykyisen Silkkiniityn paikalla. Kuva: Otso Pietinen 1945, Asuntosäätiö, KAMU Espoon kaupungin museo. Lähde: finna.fi, lisenssi CC BY-ND 4.0.

Kuva 5. Hagalundin kartanon pelloista polveilevaksi oleskelunurmikoksi muokattu Silkkiniitty pian valmistumisensa jälkeen 1960-luvun lopulla. Avaraa puistoa kehystävät havu- ja lehtipuut ja kasvillisuuteen häviävät Aarnivalkean omakotitalot (Jorma Järvi 1955-1958). Peltoa kehystäneitä metsiköitä täydennettiin istuttamalla lisää havu- ja lehtipuita ja pensasryhmiä. Kuva: Eero Troberg 1960-luvun lopulta, Asuntosäätiö, KAMU Espoon kaupungin museo. Lähde: finna.fi, lisenssi CC BY-ND 4.0.

lisuuden lähtökohtina olivat ”kävelevät ihmiset ja leikkivät lapset.”<sup>54</sup> Vanha savinen peltomaa muokattiin omakoti- ja rivitalojen, puiden ja pensaiden reunustamaksi nurmikoksi. Ajoväylät kiertävät niityn ulkopuolella ja hiekkapäällysteiset kävely- ja pyöräilytiet kulkevat sen reunoilla tai poikki.<sup>55</sup> Maaston muotoilu piilottaa kävelytiet niityn pituus-suunnassa näkyvistä. Niityn itälaidalla on viljelypalstoja ja Ankkalammen tekolampi, reunoilla Aarnivalkean kansakoulu ja Tapiolan yhteiskoulu ja molemmissa päissä leikki- ja palloilualueita. Silkkiniityn laiduille piiloutuvat pensaiden rajaamat pihapiirit liittyvät huokoisesti niittyyn.

Silkkiniittyä hallitsee määrittelemätön, vapaasti käytettävissä oleva tila, joka kutsuu liikkumaan, leikkimään ja oleilemaan. Missä vain voi istua tai pelata ja mistä vain voi oikeasta niityn poikki. Sen poikki kulkevat hiekkatietkin muistuttavat käytössä muotoutuneita halunpolkuja (*desire path*). Niitty on yhtä aikaa avara ja intiimi. Laajoista näkymistä huolimatta kaartuvaa ja polveilevaa niittyä ei havaitse kerralla, vaan se jakautuu toiminnallisesti ja tunnelmiltaan erilaisiin osiin, jotka hahmottuvat asteittain sen läpi kulkiessa.<sup>56</sup>

Ennen kuin Silkkiniitty valmistui, ensimmäiset asukkaat olivat ehtineet asua Tapiolassa kymmenen vuotta. Tapiolan olemassa olleet metsät, pellot, rannat, joutomaat ja rakenteilla ollut ympäristö olivat heidän lähiluontoaan. Tapiolan nuorisio 70-luvulla facebook -sivulla Robert Ramberg muistelee niityn muodonmuutosta:

”Ennen Silkkiniittyä oli vain Hagalundin kartanon savikkoista ja mutaista joutomaata. Olihan silläkin käyttöä, tosin pienimuotoista. Rakensimme alueen reunoille majoja ja maakuoppia. Valtava, hyvin hoidettu nurmi-alue oli sitten jotain aivan muuta. Kun seisoit tämän alueen itäreunalla aivan Poutapolun päässä, näytti vihreä nurmimatto jatkuvan iäisyyteen. Aluetta kyllä halkoivat polut ja tiet, mutta perspektiivin tekemän visuaalisen tempun vuoksi niitä ei nähnyt.”<sup>57</sup>



Silkkiniitty luo vaikutelman ympäristöstään vähittäin kehkeytyneestä puolivillistä niitystä.<sup>58</sup> Ervin sanoin se on ”suomalaiseen maastoon ja ilmastoon sopiva puisto, joka ikään kuin kasvaa ja kehittyy luonnosta.”<sup>59</sup> Sen luonnontilankaltaisuus on kuitenkin vahvasti maastotöin ja istutuksin muotoiltua, mutta töiden laajuutta on jälkikäteen vaikea havaita.<sup>60</sup> Niittykasvien sijaan sillä kasvaa istutettu yhtenäinen nurmikenttä, jollaisia von Hertzen ihaili yhdysvaltalaisissa Radburnissa ja Greenbeltissä.<sup>61</sup>

Silkkiniitty onkin luontokulttuuri, jossa nykyisen maiseman läpi kuultavat palimpsestin tavoin niityn aiemmat kerrokset. Olemassa ollut, osin luonnonvarainen luonto ja siihen lomitettu, istutettu luonto laskostuvat toisiinsa.<sup>62</sup> Avoin nurmikenttä, viljelypalsat ja värikkäät, puutarhamaiset istutusryhmät rajautuvat suojaisiin metsäkaistaleisiin. Luonnonvaraista luontoa käsitteellistettiin itsestään kasvavana ja villinä alueena. Ajatusleikkinä se oli jonkinlainen paratiisia edeltävä tila, jota ihminen ei vielä ollut koskettanut. Tapiolassa villiin luontoon yhdistettiin ihmisen hoitamaa paratiisista muistuttavaa puutarhaluontoa.

### Pihlajamäen metsästä kasvavat talot

Viimeistään 1960-luvulle tultaessa sikseen jätetty metsäluonto ja luonnonvaraiset istutetut kasvit syrjäyttivät maisemallisena ihanteena metsän ja puutarhan yhdistelmän. Villin metsäluonnon ihailuun yhdistyi Ranja Hautamäen ja Julia Donnerin mukaan kriittikki suomalaisen maisemaan sopimattomia vierasperäisiä lajeja kohtaan.<sup>63</sup>

Vanhojen ilmakuvien tarkastelu näyttää, että Pihlajamäki ja monet muut lähiöt nousivat metsään. Ne olivat kuin yhtenäisiä, avoimia metsäpuistoja, joissa vaaleat rakennuskappaleet kasvoivat. Rakennukset sommiteltiin maaston korkeuskäyrien mukaan. Arkkitehtonisena ja maisemallisena ihanteena oli ihmistekoisien teollisen ark-

kitetuurin ja alkuperäisen luonnon vuoropuhelu, jossa vihreän luonnon vapaat muodot kehystivät suoralinjaista valkoista arkkitehtuuria. Koivujen, mäntyjen ja kuusien runkojen mustavalkoiset ja ruskeat vertikaalit linjat kontrastoituivat tummien ikkunapuitteiden rajaamien nauhaikkunoiden horisontaalisuuden kanssa. Arkkitehtonista yhtenäisyyttä vastasi yhtenäisenä jatkuva metsä, jota leikkipaikat ja pihapiirien nurmi- ja asfalttikentät täplittivät.<sup>64</sup> Arkkitehtuurista tuli pelkistetympää ja ympäristön luomisesta suurpiirteisempää,<sup>65</sup> mikä sopi tehostuneeseen, teolliseen rakentamiseen. Niukasti käsitelty ympäristö korosti puhtaan arkkitehtuurin ja puhtaan luonnon eroa kun puutarhamaisuus hämärsi ja häiritsi sitä. Arkkitehtuurin toistuesssa samankaltaisena, maaston muotojen ja näennäisesti samanlaisen metsäluonnon vaihtelut loivat lähiöiden sisäistä ja välistä muuntelua.

Pihlajamäki (1959–1965) rakennettiin kahteen laakson erottamaan kallioiseen metsärinteeseen ja pohjoisen tasaiselle pelto- maalle arkkitehti Olli Kivisen asemakaavan (1959–1961) pohjalta. Koillisosan rakennutti Haka ja lounaisosan Sato. Pihlajamäen dramaattinen yleisilme syntyy suurten valkoisten rakennusten ja tummanvihreän jyrkän kalliometsän kontrasteista. Koko kaupunginosa muistuttaa luonnonmaastoon pysytettyä veistospuutarhaa, jossa korkeat tornitalot ja ylipitkät lamellitalot kasvavat kuin suoraan kalliolta tai metsästä. Niiden lähintä ympäristöä on kuitenkin käsitelty paikoin voimakkaasti. Osa taloista on liitetty maastoon täyttöpenkereillä. Suurin osa viheralueista on luonnonhoitometsää. Metsäpihojen ja puistojen miljöö liikuu osaksi asuinrakennusten ulkopuolella yhtenäisenä kiertävää metsävyöhykettä, jonka pysäköintikentät talojen seinustalla tai tonttien laidoilla välillä katkaisevat. Mäntyjen hallitsemisissa kalliometsissä kasvaa pihlajia, alempana reunoilla ja laaksoissa kuusia, koivuja ja haapoja.<sup>66</sup> Lähempää, maan



Kuva 6. Ilmakuva Pihlajamäestä (asemakaava Olli Kivinen 1959–1960). Etualalla Saton rakennuttama lounaisosa (Lauri Silvennoinen, 1960–1965) ja taustalla Hakan rakennuttama koillisosa (Esko Korhonen ja Sulo Savolainen, 1960–1965). Suuret, valkoiset asuintalot kuin kasvavat kalliisesta havumetsästä. Pitkien taittuvien lamellitalojen syliinsä sulkemat puiston kokoiset pihat liukuvat osaksi metsää, jota pysäköintipaikat paikoin puhkovat. Kuva: Sky-Foto Möller 1964, Helsingin kaupunginmuseo. Lähde: finna.fi, lisenssi CC BY 4.0.

pinnan tasolta havaittuna arkkitehtuurin ja ympäristön suhteet, näymät ja tunnelmat vaihtelevat alueiden kesken ja sisällä ja ovat yleisilmettä vivahteikkaampia.

Esko Korhosen ja Sulo Savolaisen suunnittelemalla Hakan puolella kalliainen metsäluonto hallitsee ja sulkee rakennukset sisäänsä. Suurten V- ja U-muotoisten lamellitalojen sylissä ovat valtavat, puiston kokoiset pursuavan vehreiksi kehkeytyneet pihat. Alueen suunnittelua ohjasi kallioluonnon vaaliminen, luontevat kulkureitit ja turvallinen leikkiympäristö. Suojaisten metsäpihojen keskiosat jätettiin muokkaamattomiksi leikkipaikoiksi, joilla on avokallioita ja suuria mäntyjä, joiden kaatamista varottiin. Par-

vekkeet ja olohuoneiden ikkunat avautuvat pihojen leikkipaikoille. Arkkitehdit vastasivat pihojen suunnittelusta. Maaston muotoihin, kallioihin, puustoon ja karttoihin perustuva suunnittelu edellytti ahkeraa maastossa käyntiä ja suunnitelmien tarkistamista paikan päällä.<sup>67</sup> Ikkunoiden ja parvekkeiden ovien pielissä ja paneeleissa käytetyt ruskeat, oranssit ja punaiset värit toistavat pihamäntien runkojen värejä. Pihojen valmistuttua Haka palkkasi puutarha-arkkitehti Maj-Lis Rosenbröjerin suunnittelemaan niiden istutuksia. Ne käsittivät metsävaahteroita, vuorimäntyjä ja ruusupensaita. Suunnitelmien toteutumisesta ei ole tietoa, mutta ainakin ruusupensaat jäivät istuttamatta.<sup>68</sup>

Lauri Silvennoisen suunnittelema Saton alue on avoimempi. Se rakentuu veistoksellisten tornitalojen ja ylipitkien suorien tai taittuvien lamellitalojen sekä metsäluonnon jyrkille kontrasteille. Olemassa ollut ympäristö sellaisenaan oli Silvennoisen toimistossa työskennelleen arkkitehti Erkki Juutilaisen mukaan asuinympäristön keskeisin elementti: ”se mikä metsästä jäi, niin se sai riittää”.<sup>69</sup> Nosturiratojen rikkoma maasto muotoiltiin nurmikentiksi, talojen jalustat pengerrettiin ja edustat asfaltoitiin pysäköintipaikoiksi. Toiselta puolelta talot rajautuvat suoraan metsään. Asemapiirustuksiin on merkitty leikki-, urheilu- ja autopaikkoja, istutettavia nurmikaistaleita ja alueita, jotka ”jätetään luonnontilaisiksi”. Käsittelemätön kallioluonto havupuineen sopi korostamaan Silvennoisen monumentaalisen arkkitehtuurin veistoksellisuutta ja graafisuutta. Yhdessä ne luovat voimakkaille kontrasteille rakentuvan ympäristön.<sup>70</sup> Tasaiselle pellolle Hakan ja Saton yhdessä rakennuttaman pohjoisosan puoliavoimia puistopihoja hallitsevat nurmikentät, joilla kasvaa metsäpuita ja pensasryhmiä. Etelässä alue liittyy metsän välityksellä Hakan alueeseen.

Järjestelmäarkkitehtuurin ja luonnon rinnakkaisjärjestykset: Matinkylän kompaktilähiö

Teollisen lähiörakentamisen valtakausi jatkui 1960-luvun alusta 1970-luvun puoliväliin. 1960-luvun lopulla lähiörakentamisen esteettiset ja sosiaaliset paradigmat kuitenkin muuttuivat jyrkästi. Lähiötilan järjestämisen lisäksi lähiöluonnon käsitykset ja toteutukset muuttuivat. Suunnittelussa oli otettava huomioon teollisen rakentamisen perusteellinen maaston raivaaminen, turvalliset kävelyreitit ja yhä laajemman tilan vievät maisemaa pirstovat pysäköintipaikat.

Metsälähiöiden väljänä ja hajanaisena pidetty ympäristö tuomittiin esteettisesti ja sosiaalisesti epäonnistuneeksi.<sup>71</sup> Luonnon

ylivallan ja naapuruuden sijaan korostettiin vilkasta kaupunkielämää. Suurimman kritiikin kohteena oli itseoikeutetusti luonnonläheisyyden yhteiskuntautopiaa ruumiillistanut Tapiola. Rakennetussa ympäristössä luonnon paikka rajattiin tarkasti ja kontrolloimaton luonto sijoitettiin ihanteellisesti, joskaan ei välttämättä käytännöissä, asuinalueiden ulkopuolelle. Maisemasta lähtevän vapaan sommittelun ja avoimen tilan sijaan ihanteena oli suomalaiseseen puukaupunkiperinteeseen viittaava maaston pienpiirteistä riippumaton uusruutukaava. Se jäsenyi selkeästi kortteleihin, katuihin, toreihin ja pihoihin ja erotti yksityisen, puolijulkisen ja julkisen tilan. Ruudukkorakenne läpäisi lähiötilan asemakaavasta kävelyraittien laatoihin ja istutuslaatikoihin. Runsaat palvelut ja luonto asetettiin vastakkain, kuten kompaktikaupunki-ihanteet tiivistävässä *Koivukylän kaavarunkosuunnitelmassa* (1969) kirjoitettiin: ”Kaupunkisuunnittelussa ei kaikille voida saada samanaikaisesti avaria luonnonmaisemia ja jalankulkuetäisyydellä olevia palveluja.”<sup>72</sup>

Luonto oli alisteinen kaupunkimaisena pidetylle yhdyskuntarakenteelle. Kaupunkiin kuuluivat tiivis asutus, monipuoliset palvelut, suorakulmainen katuverkosto, kestopäällystetyt ja valaistut kävelykadut ja ympäristöä elävöittävä istutettu ja hoidettu vihreys.<sup>73</sup> Lähiömäisyyden tunnuspiirteitä taas olivat väljyys, avarat metsä- ja peltonäkymät, päällystämättömät mutkittavat jalankulkitiet, vapaasti rehottava kasvillisuus ja kotiovelta saavutettava alkuperäinen luonto.<sup>74</sup> Kun metsälähiöissä viheralueet toimivat löyhästi määriteltyinä vapaa-ajan ja yhdessäolon paikkoina, niin kompaktilähiöissä yhdessäolon tiloja sisällä ja ulkona määriteltiin ja erotettiin toisistaan selkeästi.

Luonto ei kuitenkaan kadonnut suunnittelusta eikä asuinympäristöistä. Suunnittelupuheessa vapaa luonto sijoitettiin asuinalueiden ulkopuolelle. Asutuksen keskellä säilytettyjen kallioiden ja puiden sijaan



Kuva 7. Suuri metsäinen sisäpiha syksyn väreissä Hakan rakennuttamalla alueella Pihlajamäen koillisosassa (Esko Korhonen ja Sulo Savolainen, 1960–1965). Kallioisella pihalla metsäluonto suurine puineen yhdistyy nurmikko- ja pensasistutuksiin. Vuosien kuluessa kasvillisuus on rehevöitynyt ja työntänyt rakennukset taustalle. Kuva: Kirsi Saarikangas 2022. Kaikki oikeudet pidätetään.

tehokas rakentaminen mahdollistaisi laajojen luonnontilaisten alueiden säilyttämisen asuinalueiden ulkopuolella.<sup>75</sup> Säännöllinen, olemassa olleen maiseman päälle sijoitettu rakennusten ruudukko ja sen ulkopuolella sijaitseva luonnon- ja kulttuuriympäristö muodostivat kuin kaksi erillistä omalakista järjestelmäänsä.<sup>76</sup> Maasto tuli sovittaa rakentamiseen ja rakentaa tarvittaessa uudelleen sen sijaan, että jopa yksittäisiä puita tai kalliokumpareita varjeltaisiin tai olemassa olevia maisemakohtia jätettäisiin ”sellaisenaan tiiviin kaupunkiympäristön osaksi.”<sup>77</sup>

Ihmisten muotoilemassa ympäristössä kesytetyllä luonnolla oli tarkkaan rajattu paikka. Asuinalueiden reunoilla, suunnitellun ympäristön ulkopuolella se sai sen sijaan rehoittaa vapaasti.

Ajatukset tehokkaan rakentamisen mahdollistamasta suurten luontoalueiden säilyttämisestä valtasivat 1960-luvulla alaa samaan tahtiin rakentamisen teollistumisen kanssa ja tulivat vallitsevaksi kompaktilähiöissä. Näkemykset kytkeytyivät ajatuksiin villistä ja alkuperäisestä luonnosta oikeana luontona. Pieni (*small nature*) sekamuotoisen lähiluonto jäi suunnitelmien ulkopuolelle.<sup>78</sup>

Ympäristösuunnittelua ohjasi toiminnallisuuden ja sosiaalisten kontaktien esteettikka. Maisemaselvityksistä, virkistysalueiden suunnittelusta ja luonnonolosuhteiden kartoituksesta tuli kompaktilähiöiden uudelleen rakennetun luonnon aikakaudella vähitellen osa aluesuunnittelua ja 1970-luvulla kasvaneen maisema-arkkitehtien ammattikunnan työosaa.<sup>79</sup> Suunnittelu tukeutui McHargin innoittamaan rakennuspaikan luontotekijöiden analysointiin ja ympäristön valmistamiseen tulevaan rakentamiseen. Pihat, puistot ja istutukset sovitettiin ruutukavaan teolliseen ruudukkoon. Ympäristö rakennettiin osin uudestaan ja sen kuluminen otettiin huomioon kasvilajien valinnassa. Pihasuunnitelmat olivat usein yksityiskohdaisempia kuin metsälähiöiden suurpiirteinen olemassa olleen maaston säilyttäminen. Pihojen suunnittelusta annettiin 1970-luvun puolivälissä useita tarkkoja, valtakunnallisia ohjeita.<sup>80</sup>

Kompaktilähiöt olivat kompakтикаupungin teoreettisten suunnitteluperiaatteiden enemmän tai vähemmän uskollisia, ilmeeltään vaihtelevia ja harmaan betonisia mielikuviaan monipuolisempia ja vihreämpiä toteutuksia. Kompaktilähiötä ylipäätään ja erityisesti niiden luontoa on tutkittu vasta vähän. Rakennetussa maisemassa siirtymä metsälähiöistä kompaktilähiöihin oli usein





Kuva 8. Suorakulmaisten, matalien betonielementtitalojen rajaama piha Matinkylässä. Kumpuilevällä pihalla yhdistyvät suuret metsäpuut (kuuset ja koivut), nurmikko- ja pensasistutukset. Talojen edustat on asfaltoitu. Taustalla siintää eri puolelle Matinkylää maamerkinä näkyvä Haukilahden vesitorni, Haikarapesä (Esko Virkkunen ja Ilmari Hyppänen, 1967–1968). Kuva: Jussi Kautto 1972, KAMU Espoon kaupunginmuseo. Lähde: finna.fi, lisenssi CC BY-ND 4.0.

loivempi kuin kaupunkitilallisten ihanteiden jyrkkä muutos.

Matinkylä on sisarlähiönsä Olarin kanssa pääkaupunkiseudun suurimpia kompaktiähiöitä. Sen rakentaminen perustui arkkitehti Simo Järvisen johdolla Espoon kauppalan asemakaavaosastolla laadittuun 35 000 asukkaan Matinkylä-Olarin tuulimylykortteleista koostuvaan yhtenäiseen kaavarunkosuunnitelmaan (1968). Hakan rakennuttama Matinkylä on ilmeeltään ja tunnelmiltaan punatiiliarkkitehtuurillaan ajankohdan harmaasta elementtirakentamisesta poikennutta Arjatsalon rakennuttamaa Olaria tavanomaisempi ja metsäisempi. Sen ensimmäiset osat rakennettiin 1970–1980-luvulla.<sup>81</sup> Tasaaisille pelloille ja kumpuilevaan metsään rakennetun Matinkylän läpi toistuvat elementtitalojen kolmelta tai neljältä sivulta rajaamien tuulimylykortteleiden muunnellut. Matinkylän läpi itä-länsisuunnassa useiden alikulkujen kautta kulkeva asfaltoitu Matinja Tiistilänraitti muodostaa sen yhtenäisen, tunnelmaltaan metsäisen selkärangan. Vaihtelevasti käsitelty ja säilytetty kalliainen met-

säluonto sekä siihen sovitettu istutettu kasvillisuus luovat moni-ilmeisen ympäristön. Istutetut nurmikaistaleet alkavat suoraan metsämaastosta ja molempia leikkaavat suorat asfaltoidut kävelyraitit. Raiteilta ja puoliavoimilta pihoilta avautuu vaihtelevia näkymiä naapurikortteleihin, puistoihin, raittien päässä pilkottaviin pysäköintikenttiin, Haukilahden vesitorniin ja aikanaan metsäiseen ja maaseutumaiseen maisemaan.

Rakennusten ohella Haka vastasi pihosta ja vihervuonesta. Suorakulmaisuus toistui suurten pihojen ja puistojen jäsentelyssä. Ensimmäisessä vaiheessa Matinkylän tasaisimpaan osaan rakennettujen tonttien ilme oli aluksi karu säilytetyistä puista ja luonnon elementeistä huolimatta. Puistoista suurin, nykyään vihreä Matinkylän asukaspuisto, oli askeettinen kenttä. Se ryhmittyi suorakulmaiseen leikkipaikkaan, pallokenttään, oleskelunurmikkoon ja kahluualtaaseen.<sup>82</sup>

Karu ympäristö sai asukkaat toimimaan. He vaativat Hakaa panostamaan vihervuoneseen ja pihoihin ja toimivat itse vihreän, viihtyisän luomiseksi. Haka vastasi palkkaa-

malla maisema-arkkitehti Leena Iisakkilan toisen rakennusvaiheen (Matinmetsän) toteuttamiseen.<sup>83</sup> Suunnittelu lähti jo olemassa olevan rakennetun ympäristön estetiikasta ja maiseman aiemmista kerroksista nivoen keinotekoisien ja luonnollisten toisiinsa. Kallioinen ja kumpuileva metsämaasto tarjosi tasamaalle rakennettuja ensimmäisiä tontteja suotuisimmat lähtökohdat vihreän ympäristön luomiseksi. Kallioita ja puita säilytettiin mahdollisimman paljon ja Matinraitin varrelle avattiin aukioita ja puistoja. Olemassa ollut ja muokattu luonto, kivetty porrastukset, pergolat ja istutuslaatikot, luovat Matinraitin ja Kala-Matin raitin risteyksen pienestä rinnepuistosta metsäpuutarhan kulmikkaan arkkitehtuurin ja kallioluonnon keskelle. Suunnittelu käsitti myös rakennusten keskelle puistometsäksi jätetyn metsäkukkulan hoitosuunnitelman.<sup>84</sup>

Matinkylälle rakentui kompaktikaupunkien tapaan kahdet – tai kolmet – kasvot. Ulospäin sen ilme on sulkeutunut. Ulkosityöttökatuja reunustavat pysäköintikentät, betoniterassit ja elementtialorivit. Korttelien keskellä avautuu toinen väljien pihojen ja kävelyraittien metsäinen Matinkylä, jota hallitsee rakennusten ja luonnon vierekkäisyys. Suojaisilla pihoilla ja korttelien välissä on luonnontilaisia kallioita, siirtolohkareita ja suuria metsäpuita, joita täydentävät nurmikot, puu- ja pensasistutukset.<sup>85</sup> Luonto valui kompaktilähiön sisälle, soljui pihoilla, rakennusryhmien keskellä ja välissä ja hallitsi asutuksen laidoilla. Asfalttoinnista huolimatta Matinkylän raitit ovat tunnelmaltaan pikemminkin metsäteitä kuin rinnakkaisia toimintoja käsittäviä katuja. Raitteja reunustavat vuoroin rakennukset ja puistikot. Puut ja kalliot luovat ympäristöön vaihtelua ja uhmaavat ruudukkoa. Heti ulkosityöttökatujen reunoilta alkaa kolmas kallioisten metsien, rantojen, vanhojen huviloiden, peltojen ja joutomaiden Matinkylä, joka 1970-luvusta on kutistunut. Uimarannoille, Finnoon jätevesialtaan lin-

tulahdelle tai Tiistilän pirunpellon muinaisrannalle on lyhyt matka. Määrittelemätön vyöhyke teollisen, rakennetun ympäristön ulkopuolella muodostaa tärkeän osan asuinympäristöä.<sup>86</sup> Ajan myötä vehreytynyt kasvillisuus on loiventanut eroa metsälähiöihin entisestään.

## Lähiöympäristön tekijät

Koska lähiöympäristöt muotoutuivat ja merkityksellistyivät asumisessa, ne olivat paljon muutakin kuin suunnittelun tulosta. Lähiöiden ominaispiirteet, kokemuksellinen ja esteettinen moninaisuus ovat syntyneet rakennusten ja muun ympäristön yhteisvaikutuksessa, välisyyksissä ja jaetussa tekijyydessä.<sup>87</sup> Lähiöiden muotoutuminen jatkui asumisessa, ihmisten ja ympäristön vastavuoroisissa, kehämäisissä suhteissa. Asukkaat toivat mukanaan asumishistoriansa, neuvottelivat ympäristönsä kanssa, jättivät siihen jälkiä, muovasivat sitä toiminnallaan ja kerrostivat siihen muistoja. Paikkojen väliset suhteet ja tilan topografia, jota rakennusten lisäksi loivat kalliot, metsät, suuret ja erikoisen muotoiset kivet ja puut, todellistui tilan käytössä, tarkkaavaisessa tai hajamielisessä havaitsemisessa ja aistimisessa, ”askelten puhunnoissa”, kuten Michel de Certeau kirjoittaa runollisesti.<sup>88</sup> Arkkitehtuuri ja ympäristö toimivat myös itse.<sup>89</sup> Rakennetun ympäristön tarkastelu ihmisten ja muun luonnon, rakennusten ja niiden ympäristön yhteisluomana liudentaa taiteiden tutkimuksessa moneen kertaan haastettua tekijyyttä edelleen ja laajentaa arkkitehtuurin yhteistyön luontoon.<sup>90</sup> Se antaa sijan satumalle, patinalle ja käytölle arkkitehtuurin tekemisenä sekä ympäristön ja luonnon toimijuuksille.

Minua on askarruttanut pitkään Ervin irrallisena julkaistu haastattelukatkelma (1970), jossa hän painottaa kauniin maiseman ja luonnon ensisijaisuutta Tapiolan suunnittelussa ja pohtii, ”onko paras Tapiolassa

yleensäkin ihmiskäden suunnittelemaa.”<sup>91</sup> Luonnon korostamisesta huolimatta Ervi ei anna sille tekijyyttä, vaan varaa sen suunnittelijoille, joiden työtä se ohjasi. Mutta ennen kaikkea suunnittelijat ohjasivat luontoa. He sijoittivat rakennukset ”metsiköiden katveeseen” ja ”säilyttivät näkymät ja aukeamat” ehjinä. Ajattelen kuitenkin, että luonto oli yksi Tapiolan ja muiden lähiöympäristöjen luojista ihmiskäden rinnalla. Suunnittelijoiden töiden päätyttyä, luonnon työt jatkuivat.

Luonnon muutokset muuttavat rakennusten ja ympäristön suhteita ja niiden välisyydessä syntyvää lähiöympäristöä. Samaa tekevät uudet – ja usein toista mittakaavaa olevat – rakennukset, jotka ovat vallanneet asuinalueita ympäröiviä ja niiden keskellä olevia metsiä ja joutomaita.

Olemassaolollaan lähiöluonto loi nautinnan ja käytön mahdollisuuksia, kulkureittejä, leikki-, piilo- ja tapaamispaikkoja. Vaikka arkkitehdit ja maisemasuunnittelijat kiinnittivät ympäristöön paljon huomiota, suunnittelun katveeseen jäi kontrolloimattomia, rakentamattomiksi merkittyjä puolivillejä taskuja ja joutomaita sekä asutuksen keskellä että sen ulkopuolella. Juuri tämä määrittämätön luonto nousee muistitietokirjoituksissa toistuvasti esiin ja on keskeisellä sijalla lähiöiden ominaispiirteiden, viehätyksen ja rosoisuuden syntymisessä.<sup>92</sup> Asuinalueet eivät kokemuksellisesti päättyneet virallisille reunoilleen. Lähiöitä erottavat ja – toisesta suunnasta katsottuna – yhdistävät rakentamattomat, monenkirjavat metsä- ja joutomaatilkut olivat rajoiltaan liikkuva osa asutua lähiöympäristöä.

Metsät ja joutomaat eivät olleet joutavia vaan omaksi otettavia viljejä ja suojaista tiloja. Ne lohduttivat, tarjosivat aineksia majojen rakentamiselle, kuljeskelulle ja piiloutumiselle. Lapsen näkökulmasta pieni metsäkais-tale saattoi olla valtava metsä ja siirtolohkare tai kalliokumpare vuori. Auringon lämmittämällä kallioilla voi istua yksin omissa rauhassa tai seurustella. Pusikoissa ja lajistossa



tapahtui kaikenlaista. Tämä toi asuinympäristöön salaperäisyyttä ja inhimillisyyttä.

Luonto muodosti rakennusten kääntöpuolen. Se kompensoi ympäristön kesken-eräisyyttä ja pehmensi uuden arkkitehtuurin ankaruutta. Rakennusten ja eriasteisten luontojen yhdistelmät jakoivat lähiöympäristön rinnakkaisiin ja risteäviin vyöhykkeisiin ja loivat Petteri Kummalan kuvaamaa kokemuksellista ja esteettistä moninaisuutta.<sup>93</sup>

Luonnolla oli eri järjestys ja tahti kuin rakennuksilla. Kun rakennukset seisoivat paikoillaan ja patinoituivat hitaasti, luonto muuttui sään, vuorokauden- ja vuodenai-kojen kierron mukaan. Ikivanhat kalliot ja puut, kartanoiden ja huviloiden hedelmätarhat tai esimerkiksi Tapiolan ensimmäisen maailmansodan aikaiset vallihaudat, Pihlajamäen hiidenkirnut ja Tiistilän pirunpelto loivat uuteen ympäristöön kerroksellisuut-

Kuva 9. Pihlajamäen jyrkkää kalliometsää, taustalla Lauri Silvennoisen pelkistettyjä, monumentaalaisia rakennuksia Pihlajamäen lounaisosassa (1959–1965). Asuttu lähiöympäristö jatkui suunnitellun ympäristön ulkopuolelle. Kuva: Volker von Bonin, Museovirasto. Lähde: finna.fi, lisenssi CC BY 4.0.

ta ja vaihtelua ja liittivät asukkaat seudun vuosisataiseen historiaan.

Lähiöympäristöjen piirteet ovatkin muotoutuneet suunnitellun suunnittelematomasti tai ”luonnollisen suunnittelematomasti”<sup>94</sup> ajan myötä ja sattumaltakin. Suunnittelu loi puitteet, jotka alkoivat toimia itse. Sää, muut luonnonprosessit ja asuminen ovat uurtaneet rakennuksia ja ympäristöä vähitellen. Leikkiminen, pihan poikki oikaiseminen, metsissä samoilu, marjastaminen, koiran ulkoilutus ja muu nautintakäyttö ovat jättäneet ympäristöön hienovaraisempia jälkiä kuin rakentaminen ja viheralueiden muokkaus ja ylläpito tai sen puute.<sup>95</sup>

Lähiöiden nurmikentät ja istutukset vaativat ylläpitoa aivan kuten rakennuksetkin.<sup>96</sup> Esimerkiksi Tapiolassa kukkaistutusten annettiin rapistua 1970-luvulla. Tämä kohteli kuin itsenään elävää Silkkiniittyä lempeämmin kuin kukkaloiston varaan rakennettua Leimuniittyä. Silkkiniitty on jatkanut elämänsä Tapiolan avarana esteettisenä ja toiminnallisena sydämenä.<sup>97</sup>

Määrittelemättömällekin luonnolle, kuten Tapiolan ja Matinkylän metsille, saatiin laatia hoitosuunnitelmia,<sup>98</sup> mutta usein sen annettiin toimia omana itsenään. 1970-luvulla havahduttiin siihen, että käyttö ja aika muuttavat luonnontilaisena kohtelua metsä-, ranta- ja niittyluontoa ja sekin kaipaisi hoivaa.<sup>99</sup> Metsiköt ovat tihentyneet ja kuluneet käytössä, aukeat kasvaneet umpeen, puustoa on kuollut ja pohjakasvillisuutta hävinnyt. Aikalaisvalokuvia ja nykytilannetta vertaamalla on helppo havaita, että monet lähiöympäristöt ovat muuttuneet paikoin pursuavan vihreiksi, joidenkin suunnittelijoiden mielestä joskus jopa liiankin vihreiksi.<sup>100</sup> Itse asukkaat ovat usein toista mieltä. Tämä herättää kysymään, mikä on luonnon ja maiseman aika? Pitääkö ympäristön säilyä esteettisesti samanlaisena kuin oletettu ihannetila? Ja kenen ihannetilasta ja ympäristöstä on kyse?

Istutetut nurmikentät ovat kasvaneet

lähiömaiseman itsestään selvänä pidetyksi tekijäksi, lähiöiden luonnoksi. Ne ovat samankaltainen elementti lähiöissä kuin Williamsin kuvaamat toista luontoa edustaneet 1700-luvulla istutetut pensasaidat englantilaismaisemassa.<sup>101</sup> Williams viittasi Ciceron puutarhanhoidolla havainnollistamaan erotteluun omana itsenään muuttuvan luonnollisen maailman luonnosta eli ensimmäisen luonnosta ja ihmistoiminnan aikaansaamasta toisesta luonnosta (*alteram naturam*).<sup>102</sup> Kuten Ciceron esimerkki puutarha, istutettu nurmikko kasvaa itsestään, mutta pysyäkseen nurmikkona se vaatii jatkuvaa hoivaa.<sup>103</sup> Lähiöluonto on tällaista ensimmäinen ja toisen, itsenään muuttuvan ja ihmistekoisen luonnon sekoittunutta luonnollistuneeksi muutunutta luontoa, ilman ensimmäisen ja toisen hierekkia. Jane Bennett on esittänyt, että luotu eli toinen luontokin on lähtökohtaisesti luovaa ja ehdottanut hierarkkisesta erottelusta irtautuvaa siirtymää materiaalisuuteen.<sup>104</sup> Vaikka käsitteet olisivat yksinkertaistavia ja luonto ja kulttuuri lähtökohtaisesti sekoituneita, ympäristökatastrofin aikakaudella luonnon käsite on edelleen tarpeellinen ja auttaa havaitsemaan lähiöiden eriasteisia luontoja. Erottelua haastavat käsitteetkin, kuten luontokulttuurit, toimivat luonnon ja kulttuurin käsitteillä.<sup>105</sup>

Ekologinen käänne on havahduttanut huomaamaan lähiömaisemaan ja sen kanonisoituun estetiikkaan kuuluvien nurmikenttien ongelmallisuuden.<sup>106</sup> Nurmikentät vaativat jatkuvaa ylläpitoa ja ovat lajistoltaan yksipuolisia, kuten A[nnikki] Savonlahti kirjoitti 1967: ”Ensin elomulta, lannoitteet, kylväminen. Sitten kastelu, jatkuva lannoittaminen ja leikkaaminen.”<sup>107</sup> Miltä lähiönurmet ja esimerkiksi Silkkiniitty näyttäisivät, jos ne lainehtisivat kesäisin monilajisina niittyinä, kuten Savonlahti ehdotti? Ja mitä tämä tekisi asutulle lähiömaisemalle?

Kun lähiöympäristöjä – tai korttelikaupungin sisäpihoja – havainnoi ihmisten ja muun luonnon yhteistyön kautta, keino-





Kuva 10. Silkkiniityn oleskelunurmikot vaativat jatkuvaa ylläpitoa. 1960-luvulla nurmikko leikattiin vielä traktorilla. Kuva: Teuvo Kanerva 1965–1969, Asuntosäätiö, KAMU Espoon kaupungin museo. Lähde: finna.fi, lisenssi CC BY-ND 4.0.

koisen ja luonnollisen risteäminen näyttäytyy niin itsestään selvältä, että ihmetyttää, miten kauan arkkitehtuurintutkijoilla kesti havaita rakennettu ympäristö aistittuna, ihmisen ja muun luonnon alati kehkeytyvänä yhteisluomana, joka on enemmän kuin arkkitehtuurin, huolellisesti muotoiltujen viheralueiden ja villin luonnon summa.

Mikään käänne ei kuitenkaan koskaan ole lineaarinen ja yhtäkkinen. Aiemmasta tutkimuksesta – tai vaikkapa lähiöteoreetikoiden teksteistä – voi lukea juonteita kulttuurin ja luonnon prosessien vuorovaikutuksesta rakennetun ympäristön muotoutumisessa.<sup>108</sup> Kaupungit eivät koskaan lakanneet olemasta luontoa.<sup>109</sup> Esimerkiksi jo Mumford korosti kaupungin kuuluvan luontoon samalla tavalla kuin luola, makrilliparvi tai muurahaispesä.<sup>110</sup> Lähiöympäristöt voikin Hailan tavoin ymmärtää ”ihmisperäisten ja luontaisesti tapahtuvien prosessien yhteisvaikutuksen” tuloksina syntyneiksi luonnonmuodostumiksi ja artefakteiksi samalla tavalla kuin

vaikkapa muurahaispesät ovat samanaikaisesti molempia.<sup>111</sup> Kaupunkien hienous ei Mumfordin mukaan johtunut onnistuneesta suunnittelusta vaan pikemminkin sattumasta. Sen sijaan niiden alennustila ja epäinhimillisuus johtuivat suunnittelun ja luonnon puuttumisesta.<sup>112</sup> Juuri luonnon puute teki suurkaupungeista epäinhimillisiä kivialueita ja vastaavasti luonnonläheisyys loi inhimillisiä asuinalueita, kuten lähiöitä.

### Lähiöt luontokulttuureina

Lähiöt olivat – ja ovat – erilaisten suunniteltujen ja suunnittelemattomien, itsenään kasvavien ja hoivattujen luontojen eläviä ja muuttuvia mosaiikkeja. Niissä rakennukset ja eriaisteiset luonnot elävät rinnakkain ja sekoittuvat omanlaisikseen yhdistelmiksi. Rakennuspaikan olosuhteet, ympäröivä maasto ja maisema, vuosien kuluessa kasvava kasvillisuus luovat 1950–1970-luvun lähiöiden ominaispiirteitä yhtä paljon tai jopa enem-

män kuin rakennusten arkkitehtuuri.<sup>113</sup> Yhteismuotoutuminen avaa lähiöistä piirteitä, joita pelkkä rakennuksiin tai maisemaan keskittyminen ei tavoita.

Lähiöt ovat luontokulttuureita sekä kokonaisuuksina että yksityiskohdissa rakennusten ja lajiston vuoropuhelussa, asfaltin läpi puskevissa voikukissa, nurmikenttien ja metsien yhdistelmissä. Lähiöille leimallisissa puistometsissä, pihakallioissa, nurmikoissa sekä monenkirjavissa välimaastoissa kulttuuriset käytännöt ja tavat käsitellä ja käsitteellistää luontoa sekoittuvat luonnon prosesseihin. Koskemattoman luonnon ihanteesta huolimatta lähiöt eivät nousseet koskemattomaan maahan, vaan ihmiskoketuksen piiriin. Niiden luontokulttuureissa ihmistekoiset ja luonnon prosessit olivat jo valmiiksi sekoittuneita. Lähiöluonto käsitti viljelysmaita, kartanoiden ja huviloiden rannioita, puistoja ja puutarhoja. Vaikka rakennukset olisivat hävinneet, vanha kasvillisuus muistuttaa asutuksen aiemmista kerroksista ja on sekoittunut uuteen lähiöluontoon.

Lähiömetsät liittävät kaupunkiasumisen suomalaisen asumisen jatkumoon, jossa metsät eivät ole vieraita, vaan pikemminkin tuttuja ja turvallisia ja jopa pyhiä paikkoja. Suomalaisessa pohjoisen havumetsävyöhykkeen luontosuhteessa pikemminkin istutetut puutarhat olivat vieraita.<sup>114</sup> Metsät ovat merkinneet asutuksen reunaan ja erottaneet pitäjät toisistaan. Ne eivät kuitenkaan olleet läpitukenkemmattomia, vaan hyödynnettäviä nautintamaita ja muun lajisten ja metsänhaltijoiden koteja. Samalla tavalla metsät yhdistivät ja erottivat lähiöitä toisistaan. Ne olivat asukkaiden yhteisiä, jokamiehenoikeudella nautittavia paikkoja, joissa he saattoivat kuljella, marjastaa ja rakentaa majoja vapaasti.

Lähiöt ovat muuttaneet kaupunkien olemassaolon muotoja, käsityksiä ja kokemuksia kaupungista ja luonnosta. Suuri osa suomalaisista koki kaupungistumisen ei-kaupungeiksi käsitteellistettyjen lähiöiden pihakeinuissa, ostareilla, kävelyraiteilla,

metsäpoluilla, koulu- ja työmatkoilla. Lähiöluonto pihanurmena, ruusupensaina, asutuksen liepeiden joutomaina ja pöheikköinä, lenkkipolkuina, auringon lämmittiminä kallioina on olennainen osa sekä heidän luontokokemustaan että kaupunkikokemustaan. Leikatun nurmikon tuoksu yhdistettynä kukkiviin ruusupensaisiin ja uuden asfaltin katkuun muodostavat lapsuuteni lähiöluonnon keskeisen aistimaiseman. Kun pyöräilen missä tahansa niiden tuoksun läpi, siirryn hetkeksi suoraan lapsuuteni etelä-espoolaiseen lähiömaisemaan. Sinne minut siirtävät myös lumen narskunta jalkojen alla, kevät-purot ja sulavan lumen alta paljastuvan maan tuoksu. Silloin minuun kasvanut lähiöseluni herää ja elää voimallisimmillaan.

Kestää aikansa, vähintään sukupolven, että rakennetut ympäristöt asettuvat, eivätkä ne ole koskaan valmiita. Asuntojen ja puistojen lisäksi uusille asuinalueille rakennettiin koko infrastruktuuri: tiet, vesijohto-, viemäri- ja sähköverkot, puistot, leikkipaikat, urheilukentät, kaupat, koulut, kirkot. Rakentaminen kesti vuosia ja maasto oli pitkään myllerretty. Keskeneräinen ympäristö oli jatkuvassa liikkeessä.

Liikkumattomien ja sulkeutuneiden kokonaisuuksien sijaan lähiöt ovat alati kehkeytyviä risteäviä ja rinnakkaisia asumisessa syntyviä aikatilallisia maailmoja eli elämämpiirejä (*Umwelt*) henkilökohtaisine ja jaettuine muistoinen, kuten Hanna Johansson kirjoittaa tässä julkaisussa.<sup>115</sup>

Lähiöympäristöt ja niiden ominaispiirteet syntyivät modernin arkkitehtuurin, eri asteisesti käsiteltyjen viheralueiden, joutomaiden, leikkipaikkojen, pysäköintialueiden, virallisten ja epävirallisten kulkuväylien, väistyvän luonnon ja rakennuskannan, silmissä nousevien uusien rakennuksien yhdistelmistä ja välisyyksistä. Suunniteltu ympäristö ilmensi suunnittelu- ja rakentamisajankohtansa arkkitehtuuri- ja maisemaihanteita. Myöhemmin luonnon prosessit ovat osin häivyttäneet suunnittelujankoh-



Kuva 11. Ajan myötä metsäiseksi ja pursuavan vihreäksi muuttunut pihapiiri Matinkylässä. Valokuva: Kirsi Saarikangas 2020. Kaikki oikeudet pidätetään.

dan esteettisiä tai muita ihanteita ja niiden toteutumia.

Luonnon toimijuus ja rakennetun ja muun ympäristön vuoropuhelu tulevat näkyviin ajan kuluessa, yksityiskohtiin tarkentuen ja jatkotutkimuksiin kutsuen esimerkiksi nykyistä ympäristöä vanhoihin valokuviin, karttoihin ja muistitietoon verraten. Luonnon tapahtuminen ja toimijuus ovat ajan myötä – ja suunnittelun ohi – muokanneet havaittua ja asuttua ympäristöä ja synnyttäneet siihen vaihtelua ja paikallisuutta enemmän kuin arkkitehtuuri. Paradoksaalisesti luonnon toimijuus sekä rakennetun ja muun ympäristön yhteismuotoutuminen on jopa näkyvämmän esillä arkkitehtuurin ja luonnon kontrastille perustuvissa teollisesti rakennetuissa 1960–1970-luvun metsä- ja kompaktiähiöissä, joissa luonto oli arkkitehtuurille alisteinen, kuin villin luonnon, puutarhan ja rakennusten harmonialle perustuvissa 1950-luvun metsälähiöissä. Kun paikoillaan pysyneet rakennukset ovat pati-

noituneet hitaasti, luonto niiden ympärillä on muuttunut nopeammin. Villin luonnon valumisen rakennusten lomaan on muuttanut ympäristöä ja loiventanut metsä- ja kompaktiähiöiden eroa.

Palaan töölöläissäpihani pursuavan luonnon, jota lähiöteoreetikoiden mukaan paremmin muumioille kuin ihmisille sopivassa kiverämaassa ei pitänyt olla,<sup>116</sup> inspiroimaan yhteisluoman ajatukseen. Lähiöt ovat ihmisten ja muun luonnon yhteistyön tulosta, niiden yhteisluomia, joissa ihmiskoiset ja luonnon prosessit laskostuvat toisiinsa ilman havaittavaa taitetta. Ympäristö ja maisema eivät olleet vain arkkitehtuurin koristeita, vaan tekivät lähiöt arkkitehtuurin kanssa. Lähiöympäristö rakennuksineen ja luontoineen ei ollut vain asumisen jähmeä tausta tai suunnitteluihanteiden ilmentäjä, vaan loi tilallisia käytäntöjä, merkityksiä ja käsityksiä asuinympäristöön kuuluvista elementeistä. Vastavuoroisesti asukkaat luovivat ympäristössä ja muovasivat sitä. Tai täs-

mällisemmin, lähiöt ja niiden merkitykset muovautuivat rakennusten, asukkaiden ja luonnon, elollisen ja elottoman välisyydessä ja yhteisvaikutuksessa. Lähiöt syntyvät kokemuksellisesti ja materiaalisesti koko ajan uudestaan, synnyttävät uudenlaista lähiöluontoa ja ovat jatkuvasti muuttumassa joksikin muuksi kuin mitä ne olivat.

Kirsi Saarikangas on taidehistorian professori Helsingin yliopistossa. Hän on tutkinut 1900-luvun arkkitehtuuria monipuolisesti tarkastelemalla rakennuksia asuttuina, moniaistisesti muotoutuvina tiloina. Keskeisiä teemoja ovat olleet modernin asunnon ja sukupuolen suhteet, eletty ja rakennettu lähiöympäristö ja kaupunki- ja lähiöluonto.

## Viitteet

- 1 Artikkelini on syntynyt vuoropuhelussa tämän julkaisun Hanna Johanssonin artikkelin kanssa. Siinä on jälkiä 2000-luvun alussa alkaneesta yhteistyöstämme ekologisen taidehistorian sekä ympäristötaiteen ja rakennetun ympäristön luontokulttuurien pohittamisessa.
- 2 Juha Ilonen, *Toinen Helsinki: Kortteleiden kääntöpuolen arkkitehtuuri* (Helsinki: Rakennustieto, 1996).
- 3 Tietävästi Juhani Aho toi ilmaisun suomenkieleen lastuissaan ylistäessään perhovapaansa. Salme Setälä käytti ilmausta konstverk-sanana suomennoksena. Gustaf Strengell, *Kaupunki taideluomana: Silmäys historialliseen kaupunkirakennustaiteeseen* (Helsinki: Otava), 1923.
- 4 Joel Sanders, "Human/Nature: Wilderness and the Landscape/Architecture Divide," teoksessa *Groundwork: Between Landscape and Architecture*, eds. Diana Balmori & Joel Sanders (New York: The Monacelli Press, 2011), 15.
- 5 Lewis Mumford, *Kaupunkikulttuuri*, suom. Lassi Huttunen (Porvoo: WSOY, 1949), 1. Alkuteos *The Culture of Cities*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1938).
- 6 Mumford, *Kaupunkikulttuuri*, 208.
- 7 Otto-I. Meurman suomensi anglo-amerikkalaisen *neighbourhood unitin* asumalähiöksi. Otto-I. Meurman, *Asemakaavaoppi* (Helsinki: Otava, 1947), 78.
- 8 Raymond Williams, "Luontokäsitykset," teoksessa *Luonnon politiikka*, toim. Yrjö Haila & Ville Lähde (Tampere: Vastapaino, 2003), 55, 58–60.
- 9 Erwin Panofsky, *Meaning in the Visual Arts* (London: Penguin Books [1955]1987), 28–29. Ks. myös Hanna Johansson, "Antroposeenin aika ja taidehistoria humanistisena (luonnon)tieteenä," teoksessa *Taiteen kanssa maailman äärellä. Kirjoituksia ihmiskeskeisestä ajattelusta ja ilmastonmuutoksesta*, toim. Hanna Johansson & Anita Seppä (Helsinki: Parvs, 2021), 146–147.
- 10 Raymond Williams, *The Country and the City* (New York: Oxford University Press, 1973).
- 11 William Cronon, *Chicago. Nature's Metropolis* (New York: W. W. Norton & Co, 1991), xix; ks. myös Kirsi Saarikangas, "Urban Environments," teoksessa *Gender: Nature. Macmillan Interdisciplinary Handbooks: Gender*, ed. Iris van der Tuin (Farmington Hills, MI: Macmillan Reference, 2016), 219, 222–226.
- 12 Aldo Rossi, *L'Architettura della Città* (Milano: Città-StudiEdizione, 1966).
- 13 Ian McHarg, *Design with Nature* (New York: The Natural History Press, 1969).
- 14 William Cronon, "The Trouble with Wilderness," teoksessa *Uncommon Ground: Toward Reinventing*



- Nature* (New York: Norton, 1995), 86; Jari Niemelä et al. *Urban Ecology: Patterns, Processes, and Applications* (Oxford: Oxford University Press, 2013), 1.
- 15 Feministiset tutkijat kritisoivat 1970-luvulla luonnon ja kulttuurin jyrkkää erottelua kahteen erilliseen ja sisäisesti yhtenäiseen alueeseen. Luonnon ja kulttuurin erottelu tai sekoittuneisuus on ollut feministisen tutkimuksen keskeisiä ja sitä jakaneita kysymyksiä. Ne ovat kytkeyntyneet elimellisesti keskusteluihin sukupuolierosta, ruumiillisten ja kulttuuristen tekijöiden erosta tai erottamattomuudesta.
  - 16 Sverker Sörlin. "Environmental Turn in the Human Sciences," *The Institute Letter*, Summer 2014 (Princeton: Institute for Advanced Study). <https://www.ias.edu/ideas/2014/sorlin-environment>; Saarikangas, "Urban Environments," 221. Kiihtyvätahaiset – todelliset tai kuvitellut – käänneet ovat toki aina ongelmallisia, sillä niiden alkua on mahdoton paikantaa ja ne unohtavat helposti aiemmin, toisilla termeillä käyty keskustelut. Vastaavalla tavalla myös erilaiset lineaarista etenemistä korostavat post-etuliitteet ovat ongelmallisia.
  - 17 Anne Whiston Spirn, *Granite Garden: Urban Nature and Human Design* (New York: Basic Books, 1984), 29.
  - 18 Anne Whiston Spirn, "Constructing Nature: The Legacy of Frederick Law Olmsted," teoksessa *Uncommon Ground: Toward Reinventing Nature*, ed. William Cronon (New York: Norton, 1995), 111.
  - 19 Ks. esim. Yrjö Haila & Ville Lähde, "Luonnon poliittisuus," teoksessa *Luonnon politiikka*, toim. Yrjö Haila & Ville Lähde (Tampere: Vastapaino, 2003), 21.
  - 20 Haila & Lähde, "Luonnon poliittisuus," 13–14.
  - 21 Yrjö Haila. "Wilderness' and the Multiple Layers of Environmental Thought," *Environment and History* 3, nro. 2 (1997): 140; ks. myös Matti O. Hannikainen, "Näkökulma kaupunkiympäristön historiaan," teoksessa *Menneisyyden rakentajat. Teoriat historian tutkimuksessa*, toim. Matti O. Hannikainen, Mirikka Danielsbacka & Tuomas Tepora (Helsinki: Gaudeamus, 2018), 222–223.
  - 22 Ks. esim. *Aesthetic Intra-Actions: Practicing New Materialisms in the Arts*, *Ruukku* 9 (2018); ks. myös Luonto-teemanumero *Tahiti* 9, nro. 2 (2019); *Yhteiselo - Ihminen, eläin ja luonto Kiasman kokoelmassa* (Helsinki: Kiasma, 2019); Johansson, Hanna & Seppä, Anita toim., *Taiteen kanssa maailman äärellä. Kirjoituksia ihmiskeskeisestä ajattelusta ja ilmastomuutoksesta* (Helsinki: Parvus, 2021).
  - 23 Esim. Matthew Gandy, *Concrete and Clay. Reworking Nature in New York City* (The MIT Press, 2002); Nik Heynen, Maria Kaika & Erik Swyngedouw toim. *In the Nature of Cities: Urban Political Ecology and the Politics of Urban Metabolism* (London: Routledge, 2006); Andrew C. Isenberg toim. *The Nature of Cities* (Rochester: University of Rochester Press, 2006).
  - 24 *Helsingin Sanomien* 1995–1996 keräämä *Elämää lähiöissä* (Helsingin kaupunginarkisto, HKA) käsittää 211 muistitietokirjoitusta, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran *Siilitien tarinat* (SKS, KRA Siilitie 1999) 49 kpl, *Kontulan tarina* (SKS, KRA Kontula 2000) 32 kpl ja myöhempi *Lapsuus lähiöissä* (SKS, KRA Lähiö 2017) yhteensä 72 kirjoitusta, joista 23 koskee pääkaupunkiseutua.
  - 25 Michel de Certeau, *L'invention du quotidien 1. arts de faire* (Paris : Gallimard, folio essais, 1980), 147–148.
  - 26 Michel Foucault, *Tarkkailla ja rangaista*, suom. Eevi Nivanka (Helsinki: Otava, 1980), 194. Alkuteos *Surveiller et punir. Naissance de la prison* (Paris: Gallimard, 1975), 174.
  - 27 Kirsi Saarikangas, *Eletyt tilat ja sukupuoli* (Helsinki: SKS, 2006); Kirsi Saarikangas, "Sandboxes and Heavenly Dwellings. Gender, Agency, and Modernity in Lived Suburban Spaces in the Helsinki Metropolitan Area in the 1950s and 1960s," *Home Cultures* 11, nro. 1 (2014): 33–64; Kirsi Saarikangas, "Lähiötilan vyöhykkeet ja kerrokset. Rakennukset ja ympäristö pääkaupunkiseudun 1950–1970-luvun lähiöissä," teoksessa *Ympäristömytologia*. Kalevalaseuran vuosikirja 93 (Helsinki: SKS, 2014), 326–359.
  - 28 Pääkaupunkiseudulle painottuvissa tutkimuksissa lähiöitä on käsitelty 1980–1990-luvulla suunnitteluun ja asumiseen keskittyen elämäntapojen muutoksen, asuntopolitiikan ja teollisen aluerakentamisen näkökulmista. Matti Kortteinen, *Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta* (Helsinki: Otava, 1982); Anneli Juntto, *Asuntokysymys Suomessa. Topeliuksesta tulopolitiikkaan* (Helsinki: Asuntohallitus, 1990); Johanna Hankonen, *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla* (Helsinki: Gaudeamus 1994). Asemakaavoitusta ja lähiömielikuvia ja yhteisöllisyyttä käsittelevissä tutkimuksissa luonto on epäsuorasti läsnä. Riitta Hurme, *Suomalainen lähiö Tapiolasta Pihlajamäkeen* (Helsinki: Suomen Tiedeseura, 1991); Irene Roivainen, *Sokeripala metsän keskellä: Lähiö sanomalehden konstruktiona* (Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 1999); Juhana Lahti, *Arkkitehti Aarne Ervin moderni kaupunkisuunnittelu pääkaupunkiseudulla*, Taidehistoriallisia tutkimuksia 34 (Helsinki: Taidehistorian seura; 2006). Lotta Junnilainen, *Lähiökylä. Tutkimus yhteisöllisyydestä ja eriarvoisuudesta* (Tampere: Vastapaino, 2019). Maisema-arkkitehti Ria Ruokonen on analysoinut Tapiolan viheralueita 1990-luvulta alkaen. Ria Ruokonen, "Tapiolan maisemasuunnittelu," teoksessa *Sankaruus ja arki. Suomen 50-luvun miljöö*, toim. Riitta Nikula (Helsinki, Suomen Rakennustaitteen Museo, 1994), 115–131; Ria Ruokonen, "Kädenjälkiä maisemassa – Tapiolan viheralueet," teoksessa *Tapiola. Elämää ja arkkitehtuuria*, toim. Timo Tuomi (Helsinki: Rakennustieto,

- 2003), 90–111. Laajemmin lähiösuunnittelun johdosta toiminutta luontoa on käsitelty 2000-luvulla modernin kaupunkisuunnittelun luonnon (Virve Hirvensalo), luontopolitiikan ja nautinnan (Eveliina Asikainen), maisemasuunnittelun (Ranja Hautamäki ja Julia Donner) ja asuinympäristön (Saarikangas) kannalta. Virve Hirvensalo, *Modernin kaupungin luonto muutoksessa. Kahdeksan esimerkkiä suomalaisesta asuinaluesuunnittelusta*, (Turku: Turun yliopisto, 2006); Eveliina Asikainen, *Luontopolitiikka lähiöissä. Lähiöluonnon muotoutuminen Tampereen Hervannassa ja Vuoreksessa* (Tampere: Tampereen yliopisto, 2014); Ranja Hautamäki & Julia Donner, ”Kaupungin muuttuvat luonnot.” *Tahiti* 9, nro. 2 (2019): 5–21; Ranja Hautamäki & Julia Donner, ”Representations of nature: The shift from forest town to compact city in Finland,” *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 76 (2019): 44–62; Ranja Hautamäki & Julia Donner, ”Modern living in a forest - landscape architecture of Finnish forest suburbs in the 1942–1960s,” *Geografiska Annaler, Series B, Human Geography* 104, nro. 3 (2022), 250–268; Kirsi Saarikangas, ”Lähiötilan vyöhykkeet ja kerrokset,” 326–359. Taidehistorian ja maiseman tutkimuksen välimaastoon sijoittuvassa puistojen ja puutarhojen historiassa ihmisen ja muun luonnon vuorovaikutus on muodostanut lähtökohdan. Maunu Häyrynen, *Maisemapuistosta reformipuistoon. Helsingin kaupunginpuistot ja puistopolitiikka 1880-luvulta 1930-luvulle*. Entisaikain Helsinki XIV (Helsinki: Helsinki-Seura, 1994); Julia Donner, *Kasvitarhasta puutarha kotiin. Naiset kotipuutarhan tekijöinä Suomessa 1870–1930* (Helsinki: Helsingin yliopisto, 2015). Maisema-arkkitehtuurin kokoomateoksessa Jyrki Sinkkilä, Julia Donner & Meri Mannerla-Magnusson, toim. *Unelma paremmasta maailmasta. Moderni maisema ja puutarha Suomessa 1900-1970* (Espoo: Aalto ARTS Books, 2016) käsiteltiin myös lähiömaisemaa. 2000-luvulla lähiöympäristö ja -maisema ovat olleet aiempaa keskeisemmällä sijalla myös lähiöiden rakennus- ja kulttuurihistoriallisissa inventoinneissa. *Landscape Research*-aikakauskirjan teemanumerossa *Welfare Landscapes* (2021) analysoitiin laajasti hyvinvointivaltioiden rakennuspalikoina toimineiden 1950–1970-luvun lähiöiden suunniteltuja, toteutuneita ja asuttuja maisemia. Special Issue *Welfare landscapes*, *Landscape research* 46, nro. 4 (2021).
- 29 Saarikangas, ”Urban Environments,” 217–234.
- 30 Bruno Latour *Nous n'avons jamais été modernes* (Paris: Éditions La Découverte, 1991); ks. myös Haila & Lähde, ”Luonnon poliittisuus,” 2003, 31–32.
- 31 Petteri Kummala, *Tämä ei ole luontoa!* (Helsinki: Helsingin yliopisto, 2016), 77–90.
- 32 Donna Haraway, *Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness* (Chicago: Prickly Paradigm Press, 2003); Bruno Latour, *Politics of Nature: How to Bring the Sciences into Democracy* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004).
- 33 Donna Haraway, *Primate Visions: Gender, Race, and Nature in the World of Modern Science* (New York & London: Routledge, 1989); ks. Hanna Johanssonin artikkeli tässä teoksessa.
- 34 Bruno Latour, *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory* (Oxford: Oxford University Press, 2005), 32–33. ANT (Actor-Network-Theory) ei nimestään huolimatta ole yhtenäinen teoria, vaan Latourin ja Michel Callonin sekä John Law'n 1970- ja 1980-luvun tieteen ja teknologian sosiologisista tutkimuksista alkanut tapa kuvata inhimillisen ja ei-inhimillisen yhteistoimijuutta esimerkiksi laboratorioissa.
- 35 Tiina Männistö-Funk, ”What Kerbstones Do: A Century of Street Space from the Perspective of One Material Actor,” *Cultural History* 10, nro. 1 (2021): 61–90.
- 36 Karen Barad, ”Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter,” *Signs: Journal of Women and Society* 28, nro. 3 (2003): 815; Karen Barad, *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning* (Durham, NC: Duke University Press, 2007). Intra-aktion suomennoksesta ks. esim. Sari Irni, Mianna Meskus & Venla Oikkonen teoksessa *Muokattu elämä: teknotiede, sukupuoli ja materiaalisuus*, toim. Sari Irni, Mianna Meskus & Venla Oikkonen (Tampere: Vastapaino, 2014); Johansson, ”Antroposeenin aika,” 148.
- 37 Rosemary Wakeman, *Practicing Utopia. An Intellectual History of the New Town Movement* (Chicago & London: The University of Chicago Press, 2016), 93. Tapiolan maisemassa paikallinen luonto ja kansainväliset (ainakin tanskalaiset, yhdysvaltalaiset ja brasilialaiset (Roberto Burle-Marx) maisemasuunnitteluhanteet kohtasivat. Ruokonen, ”Kädenjälkiä maisemassa,” 98.
- 38 Riitta Nikula, ”Asuintopolitiikka ja kaupunki - ohjelma ja todellisuus,” teoksessa *Sankaruus ja arki. Suomen 50-luvun miljö*, toim. Riitta Nikula (Helsinki, Suomen Rakennustaitteen Museo, 1994), 94.
- 39 von Hertzen, *Koti vaiko kasarmi lapsillemme*.
- 40 Lähiöteoriat muotoutuivat toisen maailmansodan aikana ja jälkeen nopeasti kansainvälisessä Atlantin ylittävässä vaihdossa. Suomalaisessa lähiörakentamisessa yhdistyi aineksia 1900-luvun alun puutarhakaupunkiaatteesta ja 1920–1930-luvun keskieuropalaisesta funktionalismista 1930–1940-luvun angloamerikkalaiseen liikenne-erotteluun, vihervyökaupunkeihin (*greenbelt*) ja naapurustoyksiköihin,
- 41 Meurman, *Asemakaavaoppi*, 427–428.
- 42 Heikki von Hertzen, ”Tapiolan puutarhakaupungin suunnittelusta,” *Arkkitehti*, nro. 1–2 (1956): 1; Aarne Ervi, ”Helsingin läntisten lähialueiden asemakaavallisesta kehittämisestä,” *Arkkitehti*, nro. 1–2 (1956): 5–6; Ruokonen, ”Tapiolan maisemasuunnittelu,” 116; Ruokonen, ”Kädenjälkiä maisemassa,”

90. Tapiolan asuinrakennuksia suunnittelivat ensimmäisessä vaiheessa Aulis Blomstedt, Aarne Ervi, Viljo Revell ja Markus Tavio, myöhemmin myös. Jorma Järvi sekä Kaija ja Heikki Siren. Läntisessä lähiossa heidän lisäksi Veikko Malmio, Osmo Sipari ja L. R. Pinomaa sekä pohjoisessa lähiossa Pentti Ahola. Maisemasuunnittelua johti aluksi puutarha-arkkitehti Nils Orénto ja hänen jälkeensä hortonomi Jussi Jännes (1955–1967). Asuntosäätiön ylipuutarhuri C.-J. Gottberg vastasi pitkälti toteutuksista ja hänen lisäksi puisto- ja puutarhasuunnitella laativat 1953–1969 Maj-Lis Rosenbröijer, Katri Luostarinen, Onni Savonlahti, Erik Sommerschild & Harald Carstens.
- 43 von Herten, ”Tapiolan puutarhakaupungin suunnittelusta,” 1.
- 44 Ruokonen, ”Tapiolan maisemasuunnittelu,” 115–116; Ruokonen, ”Kädenjälkiä maisemassa,” 90–98.
- 45 Heikki von Herten & Paul D. Spreiregen, *Building a New Town. Finland's New Garden City*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press 1971, 74–78; ks. myös ”Suurtehtävä arkkitehtikunnalle,” *Asuntopoliittikka* 4/1953: 1; Jussi Jännes, ”Tapiolan maisemahuollosta ja puutarhasuunnittelusta. Pyrkimyksiä ja kokemuksia,” *Asuntopoliittikka* 4/1964: 5.
- 46 Ruokonen, ”Kädenjälkiä maisemassa,” 95–96.
- 47 Ruokonen, ”Tapiolan maisemasuunnittelu,” 117–124.
- 48 Ruokonen, ”Tapiolan maisemasuunnittelu,” 116; Ruokonen, ”Kädenjälkiä maisemassa,” 90.
- 49 Kirsi Saarikangas, *Asunnon muodonmuutoksia. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa* (Helsinki: SKS, 2002), 401–402.
- 50 Ks. myös Ruokonen, ”Kädenjälkiä maisemassa,” 104.
- 51 Ruokonen, ”Tapiolan maisemasuunnittelu,” 115–116. 135 hehtaaria varattiin viheralueille, 81 hehtaaria tonttimaalle ja 24 hehtaaria liikenteelle.
- 52 Lahti, *Arkkitehti Aarne Ervin moderni kaupunkisuunnittelu pääkaupunkiseudulla*.
- 53 Jännes, ”Tapiolan maisemahuollosta ja puutarhasuunnittelusta,” 5–6.
- 54 Jännes, ”Tapiolan maisemahuollosta ja puutarhasuunnittelusta,” 6.
- 55 Meurmannin ensimmäisessä suunnitelmassa osa peltoalueesta oli varattu omakotitaloille ja niityn poikki jatkui ajoväylä. Se kaarrettiin keskustan länsipuolelle ja omakoti- ja rivitaloja rakennettiin vain niityn reunoille.
- 56 Ruokonen 1994, 118.
- 57 <https://www.facebook.com/groups/1200508246642724/permalink/3571997356160456/>.
- 58 Williams, ”Luontokäsitteet,” 56.
- 59 Ervi, ”Helsingin läntisten lähialueiden asemakaavallisesta kehittämisestä,” 6.
- 60 Niityn pohjana olevan pehmeän peltomaan pintaa ja reunoja on kohotettu maantäytöillä. Sitä reunustavia männikköjä ja koivikkoja täydennettiin ikivihreillä puilla, pensailta ja kukkaistutuksilla, kuten pohjoisreunan pensasvaahtera- ja tuomipihlajaniemkeillä ja eteläreunan kirsikka- ja omenapuilla. Tekolammen reunalle istutettiin väriläikäksi ajan kuluessa poistettuja ruusuryhmiä. Jännes, ”Tapiolan maisemahuollosta ja puutarhasuunnittelusta,” 6–7.
- 61 von Herten, *Koti vaiko kasarmi lapsillemme*, 62–63.
- 62 Gilles Deleuze, *Le Pli. Leibniz et le baroque*, (Paris: Minuit, 1988).
- 63 Hautamäki & Donner, ”Kaupungin muuttuvat luonnot,” 13; Hautamäki & Donner, ”Modern living in forest,” 262–263. Esimerkiksi useiden 1960-luvun alkupuolen metsälähiöiden, kuten Vuosaaren, istutussuunnitelmia laatinut maisema-arkkitehti Katri Luostarinen suosi suomalaisen ilmaston ja maaperään kuuluvia kotimaisia ja luonnonvaraisia lajeja. Katri Luostarinen, *Puutarha ja maisema* (Porvoo: WSOY, 1951), 184–185.
- 64 Minna Piispanen, ”Viheralueiden suunnittelu ja rakentaminen,” teoksessa *Pihlajamäen arvot ja asenteet. Suojelun viittekehystä hakemassa. Pihlajamäen inventoinnit, osa I*, toim. Riitta Salastie (Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto, 2003), 119; Saarikangas, ”Lähiötilan vyöhykkeet ja kerrokset,” 336–339; Ranja Hautamäki & Julia Donner, ”Kaupungin muuttuvat luonnot,” *Tahiti* 9, nro. 2 (2019): 12–13, <https://tahiti.journal.fi/article/view/88067>
- 65 Meri Mannerla-Magnusson ”Pientalilta lähiöön metsän keskelle,” teoksessa Unelma paremmasta maailmasta. Moderni puutarha ja maisema Suomessa 1900–1970, toim. Jyrki Sinkkilä, Julia Donner & Meri Mannerla-Magnusson (Helsinki: Aalto ARTS books, 2016), 96.
- 66 Piispanen, ”Viheralueiden suunnittelu ja rakentaminen,” 99; *Pihlajamäen maisemaselvitys. Pihlajamäen inventoinnit, osa III* (Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto, 2003), 8–14.
- 67 Sulo Savolainen, ”Aikalaisnäkökulma Pihlajamäen suunnitteluun: Hakan alueen suunnittelu ja rakentaminen 1959–1964, tietoja suunnittelijoista ja avustajista,” teoksessa *Pihlajamäen arvot ja asenteet. Suojelun viittekehystä hakemassa. Pihlajamäen inventoinnit, osa I*, toim. Riitta Salastie (Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisu 2003:5), 147–152.
- 68 Piispanen 2003, 99–120; *Pihlajamäen maisemaselvitys. Pihlajamäen inventoinnit, osa III*, 22, 30–31.
- 69 Piispanen 2003, 119.
- 70 *Pihlajamäen maisemaselvitys*, 24–25, 36–37.
- 71 Kirsi Saarikangas, ”Asukkaat ja maisema liikkeessä. Lähiörakentaminen ja asumisen mullistus 1960-luvulla,” teoksessa *Värikkäämpi, iloisempi, hienostu-*

- neempi. *Näkökulmia 1960-luvun arkkitehtuuriin*, toim. Juhana Lahti & Eija Rauske (Helsinki: Suomen arkkitehtuurimuseo, 2016), 79–83. Kirmo Mikkolan lisensiaatintyössään käyttämä kuvaileva metsäkaupunki sai pian kielteisen sävyn. Kirmo Mikkola, *Metsäkaupungin synty. Funktionalismin kaupunkisuunnittelun aatehistoria*. Lisensiaatintyö (Espoo: Teknillinen Korkeakoulu, 1972).
- 72 Koivukylä 2. *Kaavarunkosuunnitelma 1969* (Helsingin maalaiskunta, 1969), 8.
- 73 Koivukylä 2 1969, 9.
- 74 Koivukylä 2 1969, 7–10.
- 75 Koivukylä 2 1969, 36.
- 76 Saarikangas, ”Lähiötilan vyöhykkeet ja kerrokset”, 341–342.
- 77 Koivukylä 2 1969, 9.
- 78 Cronon, ”The Trouble with Wilderness,” 86.
- 79 Mannerla-Magnusson, Pientialta lähiöön metsän keskelle,” 95–97; Hautamäki & Donner, ”Representations of Nature,” 53–54. Esimerkiksi Koivukylän kaavarunkosuunnitelmaa varten Leena Iisakkila laati maisemaselvityksen. McHargin luonnosteleva ekologinen suunnittelu löysi kaupunkisuunnittelun säännöt luonnosta ja kritisoi kompaktiä lähiöidenkin edustamaa modernistista sarjatuotantoa. McHarg, *Design with Nature*, 197. Suunnitteluasenne nojautui maantieteilijä Matthew Gandyn mukaan keinotekoisien ja luonnollisten vastakkainasetteluun. Gandy, *Concrete and Clay*, 9–10. Luontotekijöiden (pohjavesien, vesireittien, sään, tuulen) analysointi merkitsi perusteellisempaa luonnon kanssa suunnittelua kuin metsälähiöiden kasvillisuudesta ja maanpinnan muodoista lähteminen tai kompaktiä lähiöiden ympäristön valmistaminen tulevaan rakentamiseen. Lähestymistapa on monin tavoin jännitteisessä suhteessa kompaktiä lähiöiden luonnollisen ja keinotekoisien toisiinsa nivovan uudelleen rakennetun ja usein vasta jälkikäteen suunnitellun luonnon kanssa.
- 80 *Asetus rakennusasetuksen muuttamisesta 791/1973; Leikkialueiden suunnittelu* (Helsinki: Sisäasiainministeriö. Kaavoitus- ja rakennusosasto, 1974); *Asuinympäristön suunnitteluperiaatteet* (Helsinki: Sisäasiainministeriö. Kaavoitus- ja rakennusosasto, 1975). Veera Moll & Essi Jouhki, ”Leikin paikka: Rakennettujen leikkiympäristöjen kehitys 1970-luvun Helsingissä,” *Yhdyskuntasuunnittelu* 59, nro. 1 (2021): 16–20
- 81 Matinkylän, Matinlaakson, Matinmetsän ja Tiistilän osa-alueet.
- 82 *Matinkylän keskeisten alueiden inventointi, arvotus ja kehittämisperiaatteet 2019*, 15–29.
- 83 Ranja Hautamäki & Julia Donner, ”Pergolas and ”green pennies” – the hidden landscape architecture of the compact city.” Esitelmä Nordic landscape and welfare workshop Uppsala 10.5.2022
- 84 *Matinkylän keskeisten alueiden inventointi, arvotus ja kehittämisperiaatteet*. Arkkitehtitoimisto Kristina Karlsson; Kati Salonen ja Mona Schalin Arkkitehdit, 2019, 38, 44–48, 89.
- 85 Ks. myös Hautamäki & Donner, ”Kaupungin muutuvat luonnot,” 15–16; Hautamäki & Donner, ”Representations of nature,” 55–57.
- 86 Saarikangas, ”Lähiötilan vyöhykkeet ja kerrokset”, 345–347; ks. myös Jennifer Mack, ”Impossible nostalgia: green affect in the landscapes of the Swedish Million Programme,” *Landscape research* 46, nro. 4 (2021): 560.
- 87 Latour, *Reassembling the Social*, 32–33, Barad, *Meeting the Universe Halfway*, 33.
- 88 Michel de Certeau, *L'invention du quotidien 1. arts de faire* (Paris : Gallimard, folio essais, 1980), 147–148; ks. Saarikangas, ”Eletyt tilat ja sukupuoli,” 42–45.
- 89 ks. esim. Foucault, *Surveiller et punir*; Thomas A. Markus, *Buildings and Power* (London: Routledge, 1993).
- 90 1930–1940-luvulta lähtien uskriteiikki, semiotiikka ja strukturalismi ovat julistaneet tekijän kuolemaa, 1970-luvun intertekstuaalisuus tekstien välisyyttä ja tekijän ulottumattomissa olevia merkityksiä. 1970- ja 1980-luvulla feministiset tutkijat puolestaan osoittivat tekijyyden statuksen sukupuolittuneisuuden. Arkkitehtuurintutkija Beatriz Colomina on käsitellyt arkkitehtuurin toimintaa useiden tekijöiden yhteistyönä (*collaboration*). Beatriz Colomina, ”The Private Life of Modern Architecture,” *JSAH* 58, nro. 3, (1999): 462–463.
- 91 Ilmo Valjakka, ”Ympäristön rakentuminen ja Tapiola,” teoksessa *Raportti rakennetusta ympäristöstä. Aarne Ervin arkkitehtuuria*, toim. Pentti Solla (Suomen Arkkitehtiliitto, 1970), 119.
- 92 Kirsi Saarikangas, Veera Moll & Matti Hannikainen, ”Lived, Material and Planned Welfare: Mass-Produced Suburbanity in 1960s and 1970s Metropolitan Finland,” teoksessa *Experiencing Society and the Lived Welfare State*, toim. Pertti Haapala, Minna Harjula & Heikki Kokko (Lontoo: Palgrave, Macmillan, 2023).
- 93 Kummala, *Tämä ei ole luontoa*, 153–158.
- 94 Pauline von Bonsdorff, ”Building and the Naturally Unplanned,” teoksessa *The Aesthetics of Everyday Life*, eds. Andrew Light & Jonathan M. Smith (New York: Columbia University Press, 2005), 73.
- 95 Asikainen, *Luontopolitiikka lähiöissä*, 22–23, 43.
- 96 1950-luvun puolivälissä perustettu Tapiolan Lämpö Oy vastasi puistoalueiden hoidosta ja asukkaat osallistuivat ensimmäisinä vuosina kustannuksiin maksamalla ”ruusuveroa”. He huolehtivat itse vain pienistä pihoistaan. Ruokonen, ”Tapiolan maisemasuunnittelu,” 117.
- 97 Ria Ruokosen johdolla molempia puistoja on kunnostettu 2020 alkuperäisten suunnitelmien hengessä. Leimuniitylle on palautettu geometriset



- kukkaryhmät sekä lisätty tulvasuojaus ja oleskelu-alueita. Silkkiniityn eteläreuna ja sen puusto sekä viljelypalstojen alue kunnostettiin ja lisäksi Meninkäisenmetsään metsään tehtiin uusi kävelyreitti. <https://www.maisema-arkkitehdit.fi/projektit>
- 98 Osaan Tapiolan metsistä laadittiin 1950-luvun lopulla hoitosuunnitelma niiden kuusettuessa ja pohjakasvillisuuden kuluessa. Ruokonen, ”Tapiolan maisemasuunnittelu,” 109, 111.
- 99 Julia Donner, ”Missä moderni – siellä puutarha,” teoksessa *Unelma paremmasta maailmasta. Moderni puutarha ja maisema Suomessa 1900–1970*, toim. Jyrki Sinkkilä, Julia Donner & Meri Mannerla-Magnusson (Espoo: Aalto ARTS Books, 2016), 18–20; Meri Mannerla-Magnusson, ”Pientilalta lähiöön,” 95–97.
- 100 Hautamäki & Donner, ”Kaupungin muuttuvat luonnot,” 16. Ks. Leena Iisakkila, *Maisema-arkkitehti ajan virrassa: maisema-arkkitehdin töitä ja ajatuksia neljän vuosikymmenen ajalta* (Helsinki: Puutarhaliitto, 2020), 42.
- 101 Williams, ”Luontokäsitykset,” 56.
- 102 ”nostris denique manibus in rerum natura quasi alteram naturam conamur.” Cicero, *De Nature Deorum, II*, §152.
- 103 Yrjö Haila, *Retkeilyn rikkaus* (Helsinki: Taide, 2004), 189.
- 104 Spinoza erotti 1600-luvulla toisistaan ensimmäisen eli luovan luonnon (*natura naturans*) ja toisen eli luodun luonnon (*natura naturata*). Jane Bennett, *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things* (Durham: Duke University Press), 2010, 151–154.
- 105 Ks. myös Kate Soper, *What Is Nature? Culture, Politics, and the Non-Human*. Oxford: Blackwell, 1995, 15–19.
- 106 Paul Robbins, *Lawn People. How Grasses, Weeds, and Chemicals Make Us Who We Are* (Philadelphia: Temple University Press, 2007), 25–27; Kristoffer Whitney, ”Living Lawns, Dying Waters: The Suburban Boom, Nitrogenous Fertilizers, and the Non-point Source Pollution Dilemma,” *Technology and Culture* (51), no 3 (2010), 654–655.
- 107 A. Savonlahti, ”Asumalähiön ihannuus ja kurjuus,” *Puutarha* 7/1967: 412–413. Savonlahti ei viittaa Tapiolaan nimeltä mainiten, mutta kuvauksen nurmetetusta lajikohtaisesta täyttömaasta, joka on syrjäyttänyt rantanotkelman monimuotoisen luonnon tervaleppineen, puroineen, saniaisineen ja virmajuurineen, tunnistaa Otsonlahdeksi ja aution ja tuulisen vihreän kentän, jota raiheinän vihreä ja ruusunpunainen hallitsevat, Silkkiniityksi. Muutama vuosi myöhemmin myös Sauvo Henttosen ehdotti ilmeettömien, steriilien ja kalliiden nurmienten niityttämistä. Sauvo Henttonen, Tämäkin meidän tulee tietää ympäristöstämme, *Puutarha* 1/1972: 32–33.
- 108 Luonto-linssien läpi lukiessa havaitsee, että kysymykset ympäristöstä ja edelleen luonnosta – tai sen poissaolosta – ovat olleet läsnä arkkitehtuurin kirjoitetussa historiassa alusta asti muun muassa Vitruviuksen suosituksina paikallisiin luonnon tarjoamiin lähtökohtiin, ilmastoon ja vuodenaikojen vaihteluun mukautuvasta rakentamisesta. Vitruvius, *Arkkitehtuurista*, suomentaneet Panu Hyppönen, Lauri Ockenström & Aulikki Vuola (Helsinki: Gaudeamus, 2021), Ensimmäinen kirja, neljäs luku (4.1.–4.12).
- 109 Cronon, Chicago. *Natures’s Metropolis*, xix.
- 110 Mumford, *Kaupunkikulttuuri*, 3. Mumfordin merkitystä suomalaisten lähiöteorioiden tuotoille kuvaa, että arkkitehti Erik Kråkström kuvasi häntä 1965 ”lähiöajatuksen ylipapiksi”. Erik Kråkström, *Yleiskaavan maankäyttö*, teoksessa *Pohjoismaiden kaavoituskongressi Helsingissä 24.–26.8.1965* (Helsinki: Suomen Rakennustaiteen Museo, 1965), 46. *Kaupunkikulttuuri* käännettiin 1940-luvulla monelle kielelle, ruotsiksi 1942 ja suomeksi 1949. Hänen ajatuksensa kuuluvat Meurmanin ja von Hertzenin teksteissä. Englanninkielinen teos on *Asemakaavaopin lähdeluettelossa* ja *Koti vaiko kasarmi lapsillemme* -teoksen kuvasto ja retoriikka rakentuu von Hertzeniin suuren vaikutuksen tehneen Mumfordin käsikirjoittaman ja hänen ajatuksiaan visualisoivan *The City* (1939) pamflettielokuvan tavoin uuden vihreyttä pursuavan asuinympäristön ja ahtaan, meluisan kaupungin voimakkaille vastakkainasetteluille.
- 111 Yrjö Haila et al., Östersundomin osayleiskaavan kaupunkiekologinen ohjelma (Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto, 2010), 5; ks. myös Yrjö Haila, ”Kaupunki luonnonmuodostumana,” *Yhdyskuntasuunnittelu* (46), nro. 1 (2008): 6–23.
- 112 Mumford, *Kaupunkikulttuuri*, 482.
- 113 Saarikangas, ”Lähiötilan vyöhykkeet ja kerrokset,” 326–359; Hautamäki & Donner, ”Kaupungin muuttuvat luonnot,” 6–21.
- 114 Torbjörn Andersson, ”Naturen är vår trädgård” teoksessa *Den gröna storstaden*, red. Ulf Sörenson, Ulf (Stockholm: Samfundet S:t Erik Lind & Co, 2009), 56–59.
- 115 Johansson analysoi Eija-Liisa Ahtilan teoksia Jacob von Uexküllin maailman itsessään ja eläville olennoille todellistuvan maailman väliin asettuvan *Umweltin* käsitteen avulla. Elämänpiiristä ks. myös Yrjö Haila, ”Ympäristöherätys,” teoksessa *Ympäristöpolitiikka. Mikä on ympäristö, kenen politiikka*, toim. Yrjö Haila & Pekka Jokinen (Tampere: Vastapaino 2001), 43; Tim Ingold, ”Globes and Spheres. The Topology of Environmentalism,” teoksessa *Environmentalism. The View from Anthropology*, edited by Kay Milton (London: Routledge, 1993), 32, 40.
- 116 von Hertzen, *Koti vaiko kasarmi lapsillemme*, 21.

## Lähdeluettelo

- Andersson, Torbjörn. ”Naturen är vår trädgård.” Teoksessa *Den gröna storstaden*, redigerad Ulf Sörenson, 56–71. Stockholm: Samfundet S:t Erik Lind & Co, 2009.
- Asetus rakennusasetuksen muuttamisesta* 791/1973.
- Asikainen, Eveliina. *Luontopolitiikka lähiöissä. Lähiöluonnon muotoutuminen Tampereen Hervannassa ja Vuoreksessa*. Tampere: Tampereen yliopisto, 2014.
- Asuin ympäristön suunnitteluperiaatteet*. Helsinki: Sisäasiainministeriö. Kaavoitus- ja rakennusosasto, 1975.
- Barad, Karen. ”Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter.” *Signs: Journal of Women and Society* 28, nro. 3 (2003): 801–831.
- Barad, Karen. *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham, NC: Duke University Press, 2007.
- Bennett, Jane. *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Durham: Duke University Press, 2010.
- von Bonsdorff, Pauline. ”Building and the Naturally Unplanned.” Teoksessa *The Aesthetics of Everyday Life*, edited by Andrew Light & Jonathan M. Smith, 73–91. New York: Columbia University Press, 2005.
- de Certeau, Michel. *L'invention du quotidien 1. arts de faire*. Paris: Gallimard, folio essais, 1980.
- Colomina, Beatriz. ”The Private Life of Modern Architecture.” *JSAH* 58, nro. 3 (1999): 462–471, <https://doi.org/10.2307/991540>
- Cronon, William. *Chicago. Nature's Metropolis*. New York: W. W. Norton & Co, 1991.
- William Cronon, ”The Trouble with Wilderness,” teoksessa *Uncommon Ground: Toward Reinventing Nature*, 69–90. New York: Norton, 1995.
- Deleuze, Gilles. *Le Pli. Leibniz et le baroque*. Paris: Minuit, 1988.
- Donner, Julia. *Kasvitarhasta puutarha kotiin. Naiset kotipuutarhan tekijöinä Suomessa 1870–1930*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2015.
- Donner, Julia. ”Missä moderni – siellä puutarha.” Teoksessa *Unelma paremmasta maailmasta. Moderni puutarha ja maisema Suomessa 1900–1970*, toimittaneet Jyrki Sinkkilä, Julia Donner & Meri Mannerla-Magnusson, 12–25. Espoo: Aalto ARTS Books, 2016.
- Ervi, Aarne Ervi. ”Helsingin läntisten lähialueiden asemakaavallisesta kehittämisestä,” *Arkkitehti* nro. 1–2 (1956): 5–6.
- Foucault, Michel. *Surveiller et punir. Naissance de la prison*. Paris: Gallimard, 1974.
- Tarkkailla ja rangaista*. Suomentanut Eevi Nivanka. Helsinki: Otava, 1980.
- Gandy, Matthew. *Concrete and Clay. Reworking Nature in New York City*. Cambridge: The MIT Press, 2002.
- Gandy, Matthew. ”Urban Nature and Ecological Imaginary.” Teoksessa *In the Nature of Cities: Urban Political Ecology and the Politics of Urban Metabolism*, edited by Nik Heynen, Maria Kaika & Erik Swyngedouw, 63–72. London: Routledge, 2006.
- Haila, Yrjö. ”‘Wilderness’ and the Multiple Layers of Environmental Thought.” *Environment and History* 3, nro. 2 (1997): 129–147.
- Haila, Yrjö. ”Ympäristöherätys.” Teoksessa *Ympäristöpolitiikka. Mikä on ympäristö, kenen politiikka*, toimittaneet Yrjö Haila & Pekka Jokinen, 9–20. Tampere: Vastapaino, 2001.
- Haila, Yrjö & Lähde, Ville. ”Luonnon poliittisuus.” Teoksessa *Luonnon politiikka*, toimittaneet Yrjö Haila ja Ville Lähde, 7–36. Tampere: Vastapaino, 2003.
- Haila, Yrjö. *Retkeilyn rikkaus*. Helsinki: Taidete, 2004.

- Haila, Yrjö et al. *Östersundomin osayleiskaavan kaupunkiekologinen ohjelma*. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto, 2010.
- Hankonen, Johanna. *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentamisessa 1960-luvulla*. Helsinki: Gaudeamus 1994.
- Hannikainen, Matti O. ”Näkökulma kaupunkiympäristön historiaan.” Teoksessa *Menneisyyden rakentajat. Teoriat historian-tutkimuksessa*, toimittaneet Matti O. Hannikainen, Mirkka Danielsbacka & Tuomas Teppora, Helsinki: Gaudeamus, 2018.
- Haraway, Donna. *Primate Visions: Gender, Race, and Nature in the World of Modern Science*. New York & London: Routledge, 1989.
- Haraway, Donna. *Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness*. Chicago: Prickly Paradigm Press, 2003.
- Hautamäki, Ranja & Julia Donner. ”Kaupungin muuttuvat luonnot.” *Tahiti* 9, nro. 2 (2019): 5–21, <https://tahiti.journal.fi/article/view/88067>
- Hautamäki, Ranja & Julia Donner. ”Representations of nature: The shift from forest town to compact city in Finland.” *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 76: 44–62. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1573242/FULLTEXT01.pdf>
- Hautamäki, Ranja & Julia Donner. ”Modern living in a forest – landscape architecture of Finnish forest suburbs in the 1942–1960s.” *Geografiska Annaler, Series B, Human Geography* 104, nro. 3 (2022): 250–268, <https://doi.org/10.1080/04353684.2021.1989320>
- von Herten, Heikki. *Koti vaiko kasarmi lapsillemme*. Porvoo: WSOY, 1946.
- von Herten, Heikki. ”Tapiolan puutarha-kaupungin suunnittelusta,” *Arkkitehti*, nro. 1–2 (1956): 1–2.
- von Herten, Heikki & Paul D. Spreiregen *Building a New Town. Finland's New Garden City*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1971.
- Heynen, Nik, Maria Kaika & Erik Swyngedouw, toim. *In the Nature of Cities: Urban Political Ecology and the Politics of Urban Metabolism*. London: Routledge, 2006.
- Isenberg, Andrew C. toim. *The Nature of Cities*. Rochester: University of Rochester Press, 2006.
- Hirvensalo, Virve. *Modernin kaupungin luonto muutoksessa. Kahdeksan esimerkkiä suomalaisesta asuinalue-suunnittelusta*. Turku: Turun yliopisto 2006.
- Häyrynen, Maunu. *Maisemapuistosta reformipuistoon. Helsingin kaupunginpuistot ja puistopolitiikka 1880-luvulta 1930-luvulle*. Entisaikain Helsinki XIV. Helsinki: Helsinki-Seura, 1994.
- Hurme, Riitta. *Suomalainen lähiö Tapiolasta Pihlajamäkeen*. Helsinki: Suomen Tiedeseura, 1991.
- Iisakkila, Leena. *Maisema-arkkitehti ajan virrassa: maisema-arkkitehdin töitä ja ajatuksia neljän vuosikymmenen ajalta*. Helsinki: Puutarhaliitto, 2020.
- Ilonen, Juha. *Toinen Helsinki: Kortteleiden kääntöpuolen arkkitehtuuri*. Helsinki: Rakennustieto, 1996.
- Ingold, Tim. ”Globes and Spheres. The Topology of Environmentalism.” Teoksessa *Environmentalism. The View from Anthropology*, edited by Kay Milton, 31–42. London: Routledge, 1993.
- Irni, Sari, Meskus, Meskus & Oikkonen, Venla toim. *Muokattu elämä: teknotiede, sukupuoli ja materiaalisuus*. Tampere: Vastapaino, 2014.
- Johansson, Hanna. ”Antroposeenin aika ja taidehistoria humanistisena (luonnon) tieteenä.” Teoksessa *Taiteen kanssa maailman*

- äärellä. *Kirjoituksia ihmiskeskeisestä ajattelusta ja ilmastonmuutoksesta*, toimittaneet Hanna Johansson & Anita Seppä, 146–170. Helsinki: Parvs, 2021.
- Junnilainen, Lotta. *Lähiökylä. Tutkimus yhteisöllisyydestä ja eriarvoisuudesta*. Tampere: Vastapaino, 2019.
- Juntto, Anneli. *Asuntokysymys Suomessa. Tope-  
liuksesta tulopolitiikkaan*. Helsinki: Asun-  
tohallitus, 1990.
- Jännes, Jussi. ”Tapiolan maisemahuollosta ja  
puutarhasuunnittelusta. Pyrkimyksiä ja ko-  
kemuksia,” *Asuntopolitiikka* 4/1964: 5–7.
- Koivukylä 2. Kaavarunkosuunnitelma* 1969.  
Helsingin maalaiskunta, 1969.
- Kortteinen, Matti. *Lähiö. Tutkimus elämän-  
tapojen muutoksesta*. Helsinki: Otava, 1982.
- Kråkström, Erik. *Yleiskaavan maankäyttö*,  
teoksessa *Pohjoismainen kaavoituskongressi  
Helsingissä 24.–26.8.1965*, 41–51. Helsinki:  
Suomen Rakennustaiteen Museo, 1965.
- Kummala, Petteri. *Tämä ei ole luontoa!: Hy-  
bridi, ympäristön luovuus ja urbaani mo-  
nimuotoisuus: Kaupunkiluonnon esteettiset  
ulottuvuudet Helsingin keskustan kaupunkiti-  
lassa*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2016.
- Lahti, Juhana. *Arkkitehti Aarne Ervin moder-  
ni kaupunkisuunnittelu pääkaupunkiseudul-  
la*. Helsinki: Taidehistorian seura, 2006.
- Latour, Bruno. *Nous n'avons jamais été mo-  
dernes*. Paris: Éditions La Découverte, 1991.
- Latour, Bruno. *Politics of Nature: How to  
Bring the Sciences into Democracy*. Cam-  
bridge, MA: Harvard University Press, 2004.
- Latour, Bruno. *Reassembling the Social: An  
Introduction to Actor-Network-Theory*. Ox-  
ford: Oxford University Press, 2005.
- Leikkialueiden suunnittelu*. Helsinki: Sisäasi-  
ainministeriö. Kaavoitus- ja akennusosas-  
to, 1974.
- McHarg, Ian. *Design with Nature*. New York:  
The Natural History Press, 1969.
- Mack, Jennifer. ”Impossible nostalgia: green  
affect in the landscapes of the Swedish Mil-  
lion Programme,” *Landscape research* (46),  
nro. 4 (2021), 558–573.
- Mannerla-Magnusson, Meri. ”Pientilal-  
ta lähiöön.” Teoksessa *Unelma paremmasta  
maailmasta. Moderni puutarha ja maise-  
ma Suomessa 1900–1970*, toimittaneet Jyrki  
Sinkkilä, Julia Donner & Meri Mannerla-  
Magnusson, 92–101. Espoo: Aalto ARTS  
Books, 2016.
- Markus, Thomas A. *Buildings and Power*.  
London: Routledge, 1993.
- Meurman, Otto-I. *Asemakaavaoppi*. Helsin-  
ki: Otava, 1947.
- Matinkylän keskeisten alueiden inventointi,  
arvotus ja kehittämisperiaatteet*. Arkkitehti-  
toimisto Kristina Karlsson; Kati Salonen ja  
Mona Schalin Arkkitehdit (Espoo: Espoon  
kaupunki, 2019).
- Mikkola, Kirmo. *Metsäkaupungin synty.  
Funktionaalismin kaupunkisuunnittelun aate-  
historia*. Lisensiaatintyö. Espoo: Teknillinen  
Korkeakoulu, 1972.
- Moll, Veera & Essi Jouhki. ”Leikin paikka:  
Rakennettujen leikkiympäristöjen kehitys  
1970-luvun Helsingissä.” *Yhdyskuntasuun-  
nittelu* 59, nro. 1 (2021), 10–32. [https://  
journal.fi/yhdyskuntasuunnittelu/article/  
view/99337/65446](https://journal.fi/yhdyskuntasuunnittelu/article/view/99337/65446)
- Mumford, Lewis. *Kaupunkikulttuuri*. Por-  
voo: WSOY, 1949. Suomentanut Lassi Hut-  
tunen. Alkuteos *The Culture of Cities*. New  
York: Harcourt, Brace and Company, 1938.
- Männistö-Funk, Tiina. ”What Kerbstones  
Do: A Century of Street Space from the Per-  
spective of One Material Actor.” *Cultural  
History* 10, nro. 1 (2021): 61–90.
- Niemelä, Jari et al. *Urban Ecology: Patterns,  
Processes, and Applications*. Oxford: Oxford  
University Press, 2013.



- Nikula, Riitta. ”Asuntopolitiikka ja kaupunki - ohjelma ja todellisuus.” Teoksessa *Sankaruus ja arki. Suomen 50-luvun miljö*, toimittanut Riitta Nikula, 77–95. Helsinki, Suomen Rakennustaiteen Museo), 1994.
- Panofsky, Erwin. *Meaning in the Visual Arts*. London: Penguin Books [1955] 1987.
- Pihlajamäen maisemaselvitys. Pihlajamäen inventoinnit, osa III*. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto, 2003.
- Piispanen, Minna. ”Viheralueiden suunnittelu ja rakentaminen.” Teoksessa *Pihlajamäen arvot ja asenteet. Suojelun viitekehystä hakemassa. Pihlajamäen inventoinnit, osa 1*, toimittanut Riitta Salastie, 99–122. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto, 2003.
- Robbins, Paul. *Lawn People. How Grasses, Weeds, and Chemicals Make Us Who We Are*. Philadelphia: Temple University Press, 2007.
- Roivainen, Irene. *Sokeripala metsän keskellä: Lähiö sanomalehden konstruktiona*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 1999.
- Rossi, Aldo. *L'Architettura della Città*. Milano: CittàStudiEdizione, 1966.
- Ruokonen, Ria. ”Tapiolan maisemasuunnittelu.” Teoksessa *Sankaruus ja arki. Suomen 50-luvun miljö*, toimittanut Riitta Nikula, 115–131. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo, 1994.
- Ruokonen, Ria 2003. ”Kädenjalkia maisemassa – Tapiolan viheralueet”. Teoksessa *Tapiola. Elämää ja arkkitehtuuria*, toimittanut Timo Tuomi, 90–111. Helsinki: Rakennustieto, 2003
- Saarikangas, Kirsi. *Asunnon muodonmuutoksia. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa*. Helsinki: SKS, 2002.
- Saarikangas, Kirsi. *Eletyt tilat ja sukupuoli*. Helsinki: SKS, 2006.
- Saarikangas, Kirsi. ”Lähiötilan vyöhykkeet ja kerrokset. Rakennukset ja ympäristö pääkaupunkiseudun 1950–1970-luvun lähiöissä,” teoksessa *Ympäristömytologia*. Kalevalaseuran vuosikirja 93, 326–359. Helsinki: SKS, 2014.
- Saarikangas, Kirsi. ”Sandboxes and Heavenly Dwellings. Gender, Agency, and Modernity in Lived Suburban Spaces in the Helsinki Metropolitan Area in the 1950s and 1960s.” *Home Cultures* 11, nro. 1 (2014): 33–64.
- Saarikangas, Kirsi. ”Asukkaat ja maisema liikkeessä. Lähiörakentaminen ja asumisen mullistus 1960-luvulla.” Teoksessa *Värikäämpi, iloisempi, hienostuneempi. Näkökulmia 1960-luvun arkkitehtuuriin*, toimittaneet Juhana Lahti & Eija Rauske, 67–93. Helsinki: Suomen arkkitehtuurimuseo, 2016.
- Saarikangas, Kirsi. ”Urban Environments.” Teoksessa *Gender: Nature. Macmillan Interdisciplinary Handbooks: Gender*, edited by Iris van der Tuin, 217–234. Farmington Hills, MI: Macmillan Reference, 2016.
- Sanders, Joel. ”Human/Nature: Wilderness and the Landscape/Architecture Divide.” Teoksessa *Groundwork: Between Landscape and Architecture*, edited by Diana Balmori & Joel Sanders, 12–33. New York: The Monacelli Press, 2011.
- Savolainen, Sulo. ”Aikalaisnäkökulma Pihlajamäen suunnitteluun: Hakan alueen suunnittelu ja rakentaminen 1959–1964, tietoja suunnittelijoista ja avustajista.” Teoksessa *Pihlajamäen arvot ja asenteet. Suojelun viitekehystä hakemassa. Pihlajamäen inventoinnit, osa 1*, toimittanut Riitta Salastie, 147–152. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisu 2003:5.
- Savonlahti, A[nni]. ”Asumälähiön ihannuus ja kurjuus,” *Puutarha* 7/1967: 412–413
- Sinkkilä, Jyrki, Donner, Julia & Mannerla-Magnusson, Meri toim. *Unelma paremmasta maailmasta. Moderni maisema ja puutarha Suomessa 1900-1970*. Espoo: Aalto ARTS Books, 2016.

Soper, Kate. *What Is Nature? Culture, Politics, and the Non-Human*. Oxford: Blackwell, 1995.

Spirn, Anne Whiston. *The Granite Garden: Urban Nature and Human Design*. New York: Basic Books, 1984.

Spirn, Anne Whiston. "Constructing Nature: The Legacy of Frederick Law Olmsted", teoksessa *Uncommon Ground: Toward Reinventing Nature*, edited by William Cronon, 91–113. New York: Norton, 1995.

Strengell, Gustaf. *Kaupunki taideluomana: Silmäys historialliseen kaupunkirakennustaiteseen*. Helsinki: Otava, 1923.

Sörlin, Sverker. "Environmental Turn in the Human Sciences," *The Institute Letter*, Summer 2014 (Princeton: Institute for Advanced Study). <https://www.ias.edu/ideas/2014/sorlin-environment>

Ilmo Valjakka. "Ympäristön rakentuminen ja Tapiola." Teoksessa *Raportti rakennetusta ympäristöstä. Aarne Ervin arkkitehtuuria*, toimittanut Pentti Solla, 114–129. Helsinki: Suomen Arkkitehtiliitto, 1970.

Williams, Raymond. "Luontokäsitykset" Teoksessa *Luonnon politiikka*, toimittaneet Yrjö Haila & Ville Lähde, 67–104. Tampere: Vastapaino, 2003

Williams, Raymond. *The Country and the City*. New York: Oxford University Press, 1973.

*Yhteiselo – Ihminen, eläin ja luonto Kiasman kokoelmassa*. Helsinki: Kiasma, 2019.

Wakeman, Rosemary. *Practicing Utopia. An Intellectual History of the New Town Movement*. Chicago & London: The University of Chicago Press, 2016.

Whitney, Kristoffer. "Living Lawns, Dying Waters: The Suburban Boom, Nitrogenous Fertilizers, and the Nonpoint Source Pollution Dilemma." *Technology and Culture* 51, nro. 3 (2010): 652–674.